

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Факультет фінансів та обліку
Кафедра фінансів ім. С. І. Юрія

Зазуляк Степан Іванович

Доходи місцевих бюджетів України: сучасний стан та шляхи оптимізації
/Revenues of Local Budgets of Ukraine: Current status and Ways of
Optimization

спеціальність: 072 Фінанси, банківська справа,
страхування та фондовий ринок
освітньо-професійна програма «Фінанси»

Кваліфікаційна робота

Виконав:
студент групи ФФМ-21
С. І. Зазуляк

Науковий керівник:
д.е.н., професор В. П. Горин

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:
«_____» _____ 20__р.

Завідувач кафедри
_____ **А. І. Крисоватий**

ТЕРНОПІЛЬ – 2024

Анотація

Зазуляк С. І. Доходи місцевих бюджетів України: сучасний стан та шляхи оптимізації. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок, освітньо-професійна програма «Фінанси» – Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2024.

У кваліфікаційній роботі розкриті теоретичні засади доходів місцевих бюджетів та їх інституційне забезпечення; оцінено практику формування доходів місцевих бюджетів від оподаткування, від господарської діяльності, від продажу капіталу, а також від трансфертів; обґрунтовано напрями оптимізації доходів місцевих бюджетів в сучасних умовах.

Annotation

Zazuliak S. I. Revenues of Local Budgets of Ukraine: Current status and Ways of Optimization. Manuscript.

Research for a master's degree in specialty 072 – Finance, banking, insurance and stock market, educational and professional program “Finance” – West Ukrainian National University, Ternopil, 2024.

The qualification paper explores the theoretical foundations of local budget revenues and their institutional support. It assesses the practices of generating local budget revenues from taxation, economic activities, capital sales, and transfers. Additionally, it substantiates the directions for optimizing local budget revenues under current conditions.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Теоретичні засади та інституційне забезпечення доходів місцевих бюджетів.....	7
1.1. Економічний зміст та ключові ознаки доходів місцевих бюджетів....	7
1.2. Інституційне забезпечення формування доходів місцевих бюджетів...	14
Розділ 2. Практика формування доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного часу.....	23
2.1. Тенденції формування податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів.....	23
2.2. Оцінка неподаткових надходжень, від операцій з капіталом та офіційних трансфертів як дохідних джерел місцевого бюджету.....	30
Розділ 3. Перспективи оптимізації доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану та післявоєнний період.....	39
Висновки.....	47
Список використаних джерел.....	51

ВСТУП

У демократичному суспільстві місцеве самоврядування відіграє вагомую роль у реалізації функцій держави як суспільного інституту. Зазвичай на рівні територіальних громад передбачено надання найважливіших суспільних благ, які визначають якість життя населення, задоволення його щоденних потреб. Втім, повноцінне надання таких благ на місцевому рівні можлива тільки за умов належного забезпечення місцевого самоврядування фінансовими ресурсами, основу яких складають доходи місцевих бюджетів. Формування цих доходів відбувається у складному економічному, політичному і безпековому середовищі, яке об'єднує значну кількість різних за характером чинників.

В останні роки провідним чинником, який впливає на формування доходів місцевих бюджетів в Україні є повномасштабна війна з росією, яка спричиняє руйнацію економічного потенціалу нашої країни, ставить під сумнів можливості органів публічної влади забезпечувати надання громадянам життєво важливих суспільних благ. Більш того, в умовах воєнного періоду місцеве самоврядування відчуває потребу збільшення обсягів фінансових ресурсів, які перебувають у їх розпорядженні через зростання видатків на фінансову і матеріальну підтримку Збройних Сил України, надання допомоги постраждалим від бойових, створення безпечних умов для надання освітніх, медичних та інших послуг. Це визначає потребу в пошуку додаткових джерел і механізмів формування доходів місцевих бюджетів з урахуванням реалій воєнного часу.

Проблематика формування бюджетних ресурсів на місцевому рівні має доволі широке представлення у сучасній науковій літературі. Її відобразили у своїх публікаціях такі науковці, як Л. Гордієнко, В. Дем'янишин, О. Давиденко, А. Крисоватий, О. Кириленко, Ф. Ткачик, В. Валігура, Л. Коренюк, І. Луніна, В. Горин, М. Кульчицький, В. Макогон, І. Сидор, В. Письменний, Л. Першко, З. Лободіна та багато інших. Однак, продовження масштабної війни, яка набуває ознак довготривалого протистояння вимагає переосмислення теорії та практики формування бюджетних ресурсів на місцевому рівні в період воєнного часу,

пошуку й обґрунтування нових резервів наповнення місцевих бюджетів в умовах безпекових ризиків. це визначає актуальність теми кваліфікаційної роботи, її мету і завдання.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у поглибленні теоретичних засад та оцінюванні практики формування доходів місцевих бюджетів з урахуванням реалій воєнного часу, обґрунтуванні на цій основі науково-практичних висновків та рекомендацій щодо збільшення цих доходів в умовах невизначеності ситуації та безпекових ризиків.

Досягнення поставленої мети потребувало вирішення комплексу **завдань**:

- розкрити економічний зміст та виокремити ключові ознаки доходів місцевих бюджетів;
- охарактеризувати інституційне забезпечення формування доходів місцевих бюджетів;
- виявити тенденції формування податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів;
- оцінити неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та офіційні трансферти як дохідні джерела місцевого бюджету;
- обґрунтувати перспективи оптимізації доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану та післявоєнний період.

Об'єкт дослідження – доходи місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретичні засади та практичні аспекти формування доходів місцевих бюджетів в Україні (на прикладі бюджету Золочівської міської громади Львівської області).

Методи дослідження. Виконання поставлених у роботі завдань вимагало застосування діалектичного, системного та інших методологічних підходів до пізнання явища доходів місцевих бюджетів, а також загальних і спеціальних методів дослідження, а саме: при розкритті сутності доходів місцевих бюджетів та їхнього інституційного забезпечення застосовані методи аналізу, синтезу, абстрагування, групування, аргументації; при оцінюванні практики формування доходів місцевих бюджетів задіяні методи порівняння, структурно-динамічного

аналізу, графічного і табличного аналізу; обґрунтування перспектив збільшення доходів місцевих бюджетів потребувало застосування методів аналогії, аналізу і синтезу, абстрактно-логічного та інших.

Інформаційне забезпечення кваліфікаційної роботи утворюють наукові праці з проблематики доходів місцевих бюджетів, законодавство, навчальна та монографічна література, матеріали конференцій,. Джерелом даних для аналізу практики формування доходів місцевих бюджетів та обґрунтування висновків стали матеріали Золочівської міської ради, представлені на Державному веб-порталі Openbudget.gov.ua, а також матеріали аналітичних центрів, спеціальних веб-ресурсів та інші джерела.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні розуміння сутності доходів місцевих бюджетів на підставі наукової полеміки, виявленні основних тенденцій зміни обсягів та структури цих доходів в умовах воєнного часу, обґрунтуванні переваг залучення ресурсів для реалізації проєктів розвитку як джерела додаткових коштів місцевого бюджету.

Практичне значення результатів кваліфікаційної роботи полягає у тому, що представлені обґрунтування переваг та організаційних моментів залучення зовнішнього фінансування суспільних потреб можуть бути впроваджені у роботу органів місцевого самоврядування для зміцнення їхніх фінансових можливостей.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Окремі результати дослідження обговорювалися та були опубліковані у збірниках тез наукових доповідей «Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів» (травень 2024 р.)» [22] та «Фінансове забезпечення сталого розвитку (листопад 2024 р.)» [21].

Структурні елементи дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота викладена на 57 сторінках, з яких основний зміст представлений на 49 сторінках. Робота містить 4 рисунки, 5 таблиць. Список використаних джерел налічує 61 найменування.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Економічний зміст та ключові ознаки доходів місцевих бюджетів

Однією із найважливіших цінностей демократичної держави є розвинене місцеве самоврядування, яке займає вагомe місце у наданні суспільних благ, що визначають рівень добробуту суспільства. Цінність місцевого самоврядування у тому, що на органи влади на місцях більш обізнані з потребами та інтересами людей, а тому мають можливість забезпечити найбільшу відповідність послуг, які надає держава за рахунок бюджетних ресурсів, запитам суспільства. Поряд з цим, при розвитку різних форм участі громадськості в управлінні місцевими справами місцеве самоврядування стає потужним інструментом розвитку не тільки адміністративно-територіальних одиниць, але й держави в цілому.

Функціонування місцевого самоврядування неможливе без належного фінансового забезпечення діяльності органів місцевої влади, що в першу чергу визначається обсягами та механізмом формування доходів місцевих бюджетів, а також їхньою достатністю для належного фінансування власних і делегованих повноважень місцевого самоврядування, реалізації місцевих цільових програм, вирішення проблем місцевого розвитку [10]. Як свідчить вітчизняний досвід, в основу процесів формування бюджетних ресурсів, зокрема й доходів місцевих бюджетів, має бути покладене чітке науково-методологічне підґрунтя, певна ідеологія розвитку публічних фінансів, без чого будь-які рішення у цій сфері є відірваними від загальної логіки розвитку держави, розуміння її стратегічних цілей, а тому недостатньо ефективні. Як зазначає В. Дем'янишин, «науковці концентрують свою увагу на прагматичних проблемах наповнення бюджетів, однак не вдаються до глибокого дослідження їх сутності, класифікаційних ознак, принципів, внаслідок чого неможливо дати якісну оцінку сформованій у державі

системі доходів, виявити відхилення її чинної моделі від оптимальної» [16, с. 68]. Очевидно, що тільки розвиток теоретичних засад будь-якого явища чи процесу у сфері фінансів може стати науковим підґрунтям для створення його практичної моделі, уникнення прорахунків при його функціонуванні.

Поняття доходів місцевих бюджетів є одним із найбільш досліджуваних у сучасній вітчизняній науковій думці. Йому присвячено не лише велику кількість наукових статей, але й кілька дисертаційних досліджень. Втім, можна впевнено стверджувати, що єдності поглядів на суть та ключові ознаки цього поняття не досягнуто. Це пояснюється складністю вихідного явища місцевих бюджетів, які відіграють багатоаспектну роль не тільки в економічному, соціальному, але й в політичному, економічному та інших вимірах розвитку територіальних громад.

У науковій літературі представлено кілька підходів до розкриття сутності поняття доходів місцевих бюджетів. Найперше, значна частина вчених вказує на їхній зв'язок з розподільчими і перерозподільними процесами в економічній системі. Зокрема, В. Письменний зазначає, що «доходи місцевих бюджетів формуються внаслідок розподілу та перерозподілу ВВП в рамках бюджетного процесу, а їхніми характерними ознаками є безперервність, грошове вираження і цільовий характер» [42, с. 20]. Зауважимо, що під цільовим характером доходів місцевих бюджетів вчений розуміє їхнє призначення для створення фінансових умов функціонування органів місцевого самоврядування.

У схожому контексті розглядає доходи місцевих бюджетів Л. Коренюк. На його думку, вони «економічними відносинами, які пов'язані з процесом формування фінансових ресурсів на регіональному рівні та призначені для реалізації функцій і завдань органів місцевого самоврядування» [28, с. 665]. Незважаючи на те, що надалі вчений деталізує свою дефініцію та пояснює, що формування загального фонду місцевого бюджету має забезпечити виконання органами місцевої влади їхніх загальних функцій (надання освітніх, медичних, культурних послуг та ін.), а спеціальний фонд утворюється для фінансування чітко визначених напрямів витрат [28, с. 665], це не вирішує проблеми загалом невдалого формулювання поняття доходів місцевих бюджетів. На наш погляд,

надто суперечливим є формулювання щодо формування фінансових ресурсів на регіональному рівні, адже воно може стосуватись на лише органів місцевого самоврядування, але й бізнес-структур. Крім цього, поняття фінансових ресурсів є більш широким у порівнянні з доходами місцевих бюджетів, воно охоплює також кошти, які надходять у розпорядження місцевого самоврядування на умовах позики, доходи комунального сектору та ін.

Подібну помилку зустрічаємо у працях В. Пасічника, який характеризує доходи місцевих бюджетів як «...сферу економічних відносин суспільства, що пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів регіонального рівня і використовується місцевими органами влади для забезпечення поточних і перспективних завдань розвитку регіону» [40, с. 360]. Хоча вчений наголошує на значенні доходів місцевих бюджетів у вирішенні не тільки поточних, але й перспективних завдань розвитку, однак вживає при цьому термін «регіон», що звужує їхнє розуміння, зводячи їх до рівня обласних бюджетів. З огляду на територіальні розміри, демографічні та інші особливості громад, визначати їх терміном «регіон» доволі недоречно.

Ще більш дискусійним є визначення доходів місцевих бюджетів, яке подає М. Кульчицький, – як «сукупність грошово-економічних відносин суспільства, що забезпечують формування, розподіл і використання фінансових ресурсів на регіональному рівні та оптимальний, ефективний розвиток регіонів за результатами діяльності місцевих органів влади за умов децентралізованого управління» [29, с. 298]. Крім проблемних моментів дефініції, про які уже йшла мова раніше, вчений також пов'язує доходи місцевих бюджетів з оптимальним розвитком регіонів та децентралізацією публічного управління. Вважаємо, що доходи місцевих бюджетів є лише інструментом для діяльності органів місцевої влади та не є умовою її ефективності, як і децентралізація не гарантує того, що підсумки роботи місцевого самоврядування будуть ефективними. Також вчений не розкриває що слід розуміти під поняттям оптимального розвитку регіонів, який мають забезпечити доходи місцевих бюджетів.

Окрема група вчених звужують визначення доходів місцевих бюджетів, пов'язують їх із формуванням грошових фондів на місцевому рівні. Наприклад, І. Легкоступ тлумачить їх як «сукупність економічних відносин, пов'язаних з розподілом частини ВВП з приводу формування законодавчо затверджених цільових грошових фондів місцевих органів влади і самоврядування, призначених для фінансування власних і делегованих повноважень» [30, с. 166]. Поділяючи загальну логіку цього визначення, вважаємо недоцільним вказувати на законодавче підґрунтя грошових фондів органів місцевої влади. Зважаючи на те, що фінансові відносини у бюджетній сфері мають імперативний характер (не можуть бути здійсненими без належного правового оформлення), додатково акцентувати на цьому увагу у дефініції доходів місцевих бюджетів недоцільно. Більш доречним вважаємо визначення М. Шендригоренко та В. Янковського, які пов'язують доходи місцевих бюджетів із фінансуванням «власних функцій та зобов'язань, визначених згідно з чинним законодавством» [61, с. 332]. Дійсно, у процесі демократизації суспільного розвитку владні повноваження між органами державної влади і місцевого самоврядування можуть перерозподілятися, а тому змінюються обсяги повноважень, які покладені на органи місцевої влади. Це позначається на обсягах доходів місцевих бюджетів на їхнє забезпечення.

Поширеним серед науковців підходом до формування дефініції доходів місцевих бюджетів є наголошення на функціональному призначенні. Зокрема, Л. Горбайчук розглядає їх як «фінансову базу діяльності органів місцевої влади, що використовується для задоволення потреб мешканців громад» [11, с. 72]. Але термін «потреби мешканців громади», на наш погляд, є надміру розмитим, щоб його використовувати при розкритті доходів місцевих бюджетів. Натомість, Н. Полинюк при формулюванні дефініції доходів місцевих бюджетів перелічує напрямки їхнього застосування, а саме «фінансування місцевого господарства, утримання об'єктів соціально-культурного призначення, проведення інвестиційної політики, здійснення соціального захисту населення, охорони навколишнього природного середовища» [44, с. 91]. Вважаємо такий підхід до визначення цільового призначення доходів місцевих бюджетів невдалим, адже у

ньому є ймовірність не повного розкриття усіх складових функціонального спрямування бюджетних ресурсів. Якщо дефініція не повною мірою розкриває явище, яке описує, то вона некоректна.

Також вважаємо, що при розкритті сутності доходів місцевих бюджетів акцентувати особливу увагу на цільових напрямках спрямування бюджетних коштів недоцільно, адже це більше розкриває сутність видатків бюджету. Для розкриття доходів бюджету більш важливо, щоб дослідник виділив специфіку їхнього формування або зв'язок з фінансовими можливостями органу місцевого самоврядування. Так, С. Качула, Н. Демчук, Д. Павлова зазначають, що доходи місцевих бюджетів «надходять у постійне користування органів місцевого самоврядування на безповоротній основі та є підґрунтям їхньої фінансової незалежності, забезпечують стабільність бюджету і фінансування видатків» [25, с. 10]. На безповоротності та безплатності надходження доходів бюджету також наголошує В. Макогон. Він також зазначає, що «доходи місцевого бюджету отримують вираження у формі податкових та неподаткових надходжень» [32, с. 106]. Важливість цих уточнень полягає у тому, що вони дають можливість чітко відокремити доходи місцевих бюджетів від інших складових фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, таких як кредитні ресурси, залучені на умовах поверненості, строковості й платності. Однак, важливим упущенням В. Макогона є неврахування при визначенні форми доходів місцевих бюджетів міжбюджетних трансфертів, які у більшості територіальних громад є вагомим джерелом формування бюджетних ресурсів.

Непоодиноким у науковій літературі є застосування основних наукових підходів при формулюванні визначення доходів місцевих бюджетів. Зокрема, з системних позицій розглядають їх автори монографії за ред. І. Чугунова. Під місцевими бюджетами вчені розуміють «складовий елемент місцевих фінансів і невід'ємну частину бюджетної системи держави, яка відображає фінансові відносини, що відбуваються між місцевими та державними бюджетами, а також у межах самих місцевих бюджетів» [6, с. 87]. Подібний підхід поділяє також К. Павлюк, яка пропонує вживати поняття «система доходів місцевих бюджетів»

як «сукупність усіх видів доходів місцевих бюджетів, що формуються різними методами» [36, с. 24]. Хоча таке визначення не розкриває сутності доходів, воно наголошує на важливій особливості, а саме застосуванні різних методів їхнього формування. Вчена зазначає, що вибір конкретних методів формування доходів місцевих бюджетів, їхнє комбінування залежить від стратегічних завдань, які постають перед державою на конкретному етапі її розвитку. Завдяки цьому система доходів місцевих бюджетів здатна реалізувати численні завдання, саме: стимулювати розвиток місцевої економіки, формувати фінансове підґрунтя для виконання завдань соціального захисту, забезпечувати розвиток соціальної сфери та ін. Однак, важливою умовою успішного виконання доходами їхнього головного призначення є те, що «вони мають відповідати тим завданням, які покладені на органи місцевого самоврядування» [36, с. 24].

Таким чином, важливою характеристикою доходів місцевих бюджетів є те, що вони виступають не лише фінансовою базою діяльності органів місцевого самоврядування, але й гарантією їхньої фінансової незалежності від впливу інших органів публічного управління. На думку Т. Боднарук та І. Мельничук, доходи місцевих бюджетів слід розглядати як «інструмент органів влади для мотивації розвитку держави» [3, с. 47], що не зовсім вірно. Вважаємо, що саме по собі формування бюджетних ресурсів зовсім не гарантує позитивного ефекту від їхнього використання. При недолугому спрямуванні бюджетних коштів на бюджетні програми, що не затребувані суспільством, такі ресурси дадуть лише негативний ефект посилення невдоволення громадськості діями влади, відчуття марнотратства бюджетних ресурсів. На значенні доходів місцевих бюджетів у забезпеченні фінансової самостійності місцевого самоврядування наголошує також Л. Першко. Вона зазначає, що ці доходи «визначають спроможність органів місцевої влади і самоврядування щодо реалізації поставлених цілей і завдань розвитку регіонів шляхом встановлення достатності й повноти необхідного для цього фінансово-ресурсного забезпечення» [41, с. 109].

Діалектичний підхід до теоретичного обґрунтування доходів місцевих бюджетів застосовує В. Письменний, відповідно до якого вчених характеризує їх

за сутністю, як явище, за змістом та формою вияву. Першоосновою будь-яких економічних явища та процесів є відносини, у які вступають між собою учасники господарського процесу. Відповідно, за сутністю доходи місцевих бюджетів, за В. Письменним, розриваються у «відносинах, що відбуваються під час надходження доходів до місцевих бюджетів та при подальшому їхньому використанні для задоволення потреб територіальних громад» [42, с. 21]. Однак, у реальному житті доходи місцевих бюджетів мають отримати матеріальне вираження. Тому як явище об'єктивної дійсності, вони являють собою «грошові потоки, що формують централізовані фонди грошових коштів, які знаходяться у розпорядженні місцевих органів влади; ці грошові потоки не обмежені ані територіями, ані суб'єктами відносин, ані часом» [42, с. 21].

Грошові потоки не існують безцільно, вони опосередковують формування централізованих грошових фондів органів місцевого самоврядування, які у подальшому використовують їх для реалізації владних повноважень. Відтак, за матеріальним змістом доходи місцевих бюджетів виявляються через «бюджетні кошти, які мобілізуються до відповідних реально існуючих бюджетів» [42, с. 21] і в подальшому розподіляються на різні напрями видатків, стають фінансовим підґрунтям для надання суспільних послуг, реалізації соціальних проєктів чи розвитку інфраструктури, стимулювання економіки та ін. Бюджетні кошти, які утворюють доходи місцевих бюджетів, надходять до них надходять до них з різних джерел, набувають різних форм – «усіх видів податкових і неподаткових надходжень, а також міжбюджетних трансфертів» [42, с. 21].

Узагальнення наукових поглядів на сутність доходів місцевих бюджетів дає можливість сформулювати власне їх тлумачення як сукупності грошових потоків, які на безповоротній та безоплатній основі формують централізовані грошові фонди органів місцевого самоврядування, призначені для виконання ними власних та делегованих владних повноважень. Для доходів місцевих бюджетів характерні загальні ознаки, притаманні для доходів усіх складових бюджетної системи (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Загальні ознаки доходів місцевих бюджетів

Ознака	Зміст
грошовий характер	мають грошове, а не натуральне вираження
різноманітність джерел	перелік джерел визначений бюджетним законодавством
правова визначеність	поняття та склад доходів, їх класифікація закріплені у нормах Бюджетного кодексу України та у підзаконних актах
періодичність	акумулюються певний проміжок часу, що обумовлено темпоральною дією закону (рішенням) про бюджет і існуванням бюджетного періоду
плановість	за загальним правилом їх обсяг у відповідному бюджеті планується заздалегідь
публічний характер	спрямованість на задоволення публічного інтересу
процесуальність	законом встановлено процедуру перерахування коштів до бюджету з моменту сплати певних коштів до їх зарахування до відповідного бюджету
безповоротність	при встановленні не передбачається необхідність їх повернення

Джерело: побудовано за [57].

Ключовою іманентною ознакою доходів місцевих бюджетів є те, що вони виступають фінансовою базою для діяльності органів місцевого самоврядування, запорукою фінансової незалежності територіальних громад. Формуючи доходи відповідного бюджету в достатньому обсязі, орган місцевого самоврядування має можливість реалізувати незалежну фінансову політику, враховувати потреби та інтереси мешканців територіальної громади у процесі надання суспільних благ, вирішенні проблем місцевого розвитку. Таким чином, доходи місцевих бюджетів володіють потужним еволюційним потенціалом, стимулюють розвиток територіальних громад, сприяють демократизації вітчизняного суспільства.

1.2. Інституційне забезпечення формування доходів місцевих бюджетів

Суспільно-політичні, безпекові, економічні виклики останніх років, які пов'язані зі ціннісною кризою, масштабним вторгненням на територію України, вимагають зміни підходів до діяльності у всіх складових публічного управління, спрямованих на взаємодію держави з бізнесом і громадянами задля подолання

системної кризи, об'єднання усього суспільства навколо спільної мети захисту країни від ворога та розбудови успішної країни у післявоєнний період. В основі таких трансформацій має бути вдосконалення інституційного забезпечення як сукупності інституцій та інституційних норм, які виражають принципово нову якість управління.

Поняття інституційного забезпечення у науковій літературі визначають з різних позицій. О. Сидорчук і О. Хандій розуміють під ним систему інституцій та інститутів соціальної, правової, економічної спрямованості. Під інституціями вчені розуміють «традиції, норми, суспільні правила поведінки та обмеження» [56]. Розкриваючи інституційне забезпечення соціально-економічного розвитку, О. Качний розуміє його як «створення належних умов для функціонування існуючих, а за потреби – реорганізацію та створення нових інституцій, які безпосередньо залучаються до процесів розроблення, впровадження і реалізації регіональної політики держави» [24]. Під інституціями О. Качний розуміє лише органи влади та інші структури, задіяні у виробленні пріоритетів розвитку та їх реалізації. О. Портна визначає інституційне забезпечення як «створення правил поведінки і процедур, законодавчих та регулюючих норм, адміністративних структур та інститутів» [46, с. 101] для забезпечення належного функціонування об'єкта.

Відповідно до інституційної теорії О. Вільямсона і Д. Норта, інституційне забезпечення (система) являє собою комплекс інституцій та інститутів, за які вони відповідальні. Інституції – це суб'єкти управління, які відповідальні за вироблення та реалізацію інститутів. Водночас, інститути – це формальні та неформальні норми та правила поведінки, процедури, які регламентують їхнє дотримання. Неформальні інститути функціонують як усталені у суспільстві правила дій, які не регламентовані у правовий чи інший спосіб. Натомість, під формальними інститутами розуміють норми права, які регулюють відносини у певній сфері суспільного життя [12].

Зважаючи на імперативний характер фінансових відносин у бюджетній сфері, формування доходів місцевих бюджетів регламентується формальними

інститутами, які відображені у бюджетному законодавстві. Правову базу, яка регламентує формування доходів місцевих бюджетів доцільно розмежовувати на дві групи правових інститутів: першу групу утворюють загальні правові норми, які визначають правове підґрунтя місцевого самоврядування та його фінансового забезпечення; іншу групу утворюють правові інститути, які прямо врегульовують процеси формування доходів місцевих бюджетів.

Найважливішим правовим документом, який належить до норм права, що впливають на формування доходів місцевих бюджетів є Конституція України. В Основному законі країни визначено, що «матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, земля, природні ресурси, що є у власності громад сіл, селищ, міст, районів у містах, а також об'єкти їхньої спільної власності, що перебувають в управлінні районних та обласних рад» [27]. Відтак, у Конституції визначено, що доходи місцевих бюджетів займають важливе місце у створенні економічної бази місцевого самоврядування.

Поряд з загальними рисами формування фінансової бази органів місцевого самоврядування, Конституція України містить інші важливі моменти, такі як, наприклад, право «об'єднувати на договірних засадах об'єкти комунальної власності, кошти бюджетів для виконання спільних проектів або для спільного фінансування (утримання) комунальних підприємств, організацій і установ» [27]. Ця норма особливо важлива для фінансово слабких територіальних громад, які за рахунок об'єднання бюджетних ресурсів мають можливість реалізовувати крупніші проекти розвитку, що принесуть користь для мешканців усіх членів цього об'єднання. Крім цього, Основний закон також містить згадки про інші способи зміцнення фінансового становища територіальних громад. Зокрема, у ній зазначено, що «державна зобов'язана підтримувати місцеве самоврядування фінансово, у тому числі шляхом її участі при формуванні доходів відповідних бюджетів» [27].

Важливою нормою Конституції України є закріплення положення, що у випадку перерозподілу повноважень між рівнями публічної влади мають також

відбуватись зміни у розподілі дохідних джерел, які їх наповнюють. Зокрема, при переданні до органів місцевого самоврядування додаткових повноважень держава зобов'язана профінансувати їх виконання шляхом прямих трансфертів з державного бюджету або за рахунок «віднесення до місцевого бюджету у встановленому законом порядку окремих загальнодержавних податків, передачі органам місцевого самоврядування відповідних об'єктів державної власності» [27]. Таким чином, у конституційний спосіб передбачено запобіжник для того, щоб органи центральної влади не передавали на місця фінансово незабезпечені повноваження, що можуть негативно вплинути на фінансову спроможність місцевого самоврядування.

Базовим правовим документом, який визначає функціонування інституту місцевого самоврядування є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який поряд із організаційними засадами, визначенням повноважень представницької та виконавчої складових місцевої влади, регламентує окремим розділом також фінансову основу місцевого самоврядування [51]. Зокрема, у ст. 60 цього Закону визначено, що «територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме та нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, природні ресурси, ... майно і майнові права, а також кошти, отримані від їх відчуження» [51]. Таким чином, у правовий спосіб окреслено джерела формування бюджетних ресурсів органів місцевого самоврядування, до яких належать, серед іншого, доходи від продажу або експлуатації майна та майнових цінностей, що належать громаді. Однак, у Законі міститься певна суперечність, оскільки кошти від реалізації майнових та інших цінностей громади надходять до доходів місцевих бюджетів, оскільки утворення інших централізованих грошових фондів місцевому самоврядуванню заборонено. Відтак, формулювання містить подвійний рахунок, коли окремо йде мова про доходи місцевого бюджету, а потім про одне із джерел їхнього формування, а саме кошти від продажу капіталу.

Значну увагу у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» відведено також регламентації принципів та процедур формування доходів

місцевих бюджетів. Зокрема, ст. 61 цього Закону визначає один із найбільш важливих принципів функціонування місцевого самоврядування, а саме його фінансову самостійність, яка «гарантується власними та закріпленими за ними на стабільній основі доходами» [51]. Для практичної реалізації цього принципу Закон містить норму щодо права органів місцевого самоврядування вводити на підпорядкованій території місцеві податки і збори, які визначені податковим законодавством.

Заслужують на увагу також інші норми Закону, які визначають стимули для органів місцевого самоврядування працювати над ефективним наповненням доходів місцевих бюджетів. Спочатку ст. 65 визначає, що державою мають бути розроблені стимули, які б мотивували органи місцевого самоврядування при виконанні місцевих бюджетів за доходами дбати про додаткову мобілізацію бюджетних ресурсів. Іншою нормою визначено, що у випадку перевиконання бюджету за доходами «такі суми вилученню не підлягають і використовуються за рішеннями відповідної ради (крім випадків, передбачених законодавством)» [51]. Таким чином, органи місцевого самоврядування отримали реальні стимули нарощувати економічну базу формування доходів місцевих бюджетів, оскільки це обертається додатковими можливостями щодо фінансування важливих для громад проектів і завдань.

Група нормативних документів, які безпосередньо врегульовують правила формування доходів місцевих бюджетів найперше представлена Податковим та Бюджетним кодексами України, а також щорічними Законами України «Про Державний бюджет України на відповідний рік», правовими документами, які ухвалюються місцевими радами. Зокрема, Бюджетний кодекс України містить норми, які деталізують джерела формування доходів місцевих бюджетів та правила їхнього використання. Зокрема, у ст. 45 цього Кодексу визначено, що формування доходів місцевих бюджетів у негрошовій формі заборонено, «у тому числі шляхом взаємозаліку, застосування векселів, бартерних операцій та зарахування зустрічних платіжних вимог у фінансових установах» [5]. Таким способом держава унеможливила повторення помилок бюджетної практики

першого десятиліття незалежності України, коли через кризу платежів та дозвіл сплачувати податкові зобов'язання з використанням бартеру та в інших формах держава не могла належним чином виконати зобов'язання перед працівниками соціальної сфери, а також подолати руйнівний вплив негрошових розрахунків на функціонування економіки.

Незважаючи на проведення у 2015 році бюджетної реформи, яка суттєво зміцнила власні доходи місцевих бюджетів, вони залишаються залежними від трансфертів з державного бюджету. Відповідно, розділ 4 Бюджетного кодексу України визначає види таких трансфертів і порядок їхнього надання. Найперше, усі трансферти до місцевих бюджетів розмежовують на безцільові (дотації) та цільові (субвенції). На сьогодні у міжбюджетних відносинах використовують такі види дотацій, як базова, додаткова та реверсна. Зауважимо, що базова дотація розраховується на основі індексу податкоспроможності територіальної громади, додаткові дотації місцеві бюджети отримують для компенсації втрат доходів чи покриття додаткових витрат, які стали наслідком урядових рішень. Натомість, з погляду інтересів територіальних громад реверсна дотація не є такою в принципі, адже означає вилучення бюджетних ресурсів з місцевого до державного бюджету через перевищення податкоспроможності громади над загальноукраїнським показником.

Щодо субвенцій, то вони передбачають визначене цільове спрямування коштів, а органи місцевого самоврядування виступають тільки їх виконавцями, не ухвалюючи рішень щодо зміни обсягів чи структури відповідних витрат. Поряд із традиційними субвенціями, які надаються усім місцевим бюджетам, оскільки пов'язані із найважливішими гарантованими бюджетними послугами (освітня субвенція, на здійснення заходів із соціального захисту населення та ін.), органи місцевого самоврядування мають можливість залучати до місцевого бюджету також інші субвенції, зазвичай інвестиційного спрямування. Однак, в умовах воєнного часу спрямованість цих субвенцій зазначала змін – на сьогодні перевагу мають субвенції на реалізацію проєктів облаштування сховищ для

зкладів соціальної сфери, відновлення енергетичної інфраструктури та інші заходи, спрямовані на подолання соціальних та економічних наслідків війни.

Оскільки провідну роль у формуванні доходів місцевих бюджетів відіграє податковий метод, важливим правовим документом, який визначає норми та процедури справляння податкових платежів до бюджету є Податковий кодекс України. Більше фіскальне значення у наповненні місцевих бюджетів мають надходження від справляння загальнодержавних податків та зборів. Ці платежі наповнюють відразу бюджети кількох рівнів бюджетної системи, а тому лише частково надходять до місцевих бюджетів. Норми розщеплення надходжень визначені у Бюджетному кодексі України, але усі елементи податків (ставки, база обкладання, пільги та ін.) передбачені саме у Податковому кодексі. Крім цього, окремий розділ Податкового кодексу України відведений для визначення норм і правил справляння місцевих податків і зборів, які найбільш відповідають ознакам власних доходів місцевих бюджетів та надходять до них у повному обсязі. Водночас, органи місцевого самоврядування мають право вводити ці фіскальні платежі на підпорядкованій території, визначати їхні елементи. Втім, ці повноваження більш подібні на обов'язки, адже обов'язковими для введення є обидва місцевих податки і більшість зборів. Територіальні громади можуть не вводити лише два збори – туристичний збір та збір за місця для паркування транспорту, якщо у цьому немає економічної доцільності. Також законодавство регламентує межі, у яких можуть варіювати ставки місцевих податків та зборів, а також масштаби надання пільг та визначення інших елементів [43].

Важливим з погляду впливу на формування доходів місцевих бюджетів є також Закон України «Про Державний бюджет України на відповідний рік», де визначено показники не тільки доходів і видатків на виконання бюджетних програм загальнодержавного рівня, але й такі параметри, як обсяги базової та інших дотацій, субвенцій, які надходять до місцевих бюджетів на виконання цільових заходів, фінансування соціальних послуг, втілення проєктів розвитку та ін. У положеннях Закону також містяться уточнення щодо норм розподілу загальнодержавних податків та зборів, змін до бази оподаткування окремими

фіскальними платежами, їхніх ставок та інших елементів. Це безпосередньо впливає на показники власних і закріплених доходів місцевих бюджетів. Поряд з цим, державним бюджетом щорічно визначають обсяги трансфертів місцевим бюджетам на виконання інвестиційних проєктів, надання соціальних та освітніх послуг тощо, що суттєво позначається на фінансових можливостях місцевого самоврядування [7].

Поряд зі рамковим та бюджетним законодавством, інституційні правила та норми, які визначають практику формування доходів місцевих бюджетів, містяться у документах стратегічного планування. Визначальною ідеєю, яка покладена в основу розробленої «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 рр.» [17] є максимальне використання потенціалу територій для реалізації завдань державної регіональної політики. Незважаючи на те, що у реалізації завдань Стратегії передбачено робити наголос на реалізації місцевого потенціалу для розвитку місцевої економіки, підвищення якості життя людей, посилення економічної, соціальної, екологічної стійкості країни та регіонів, все ж поряд із ресурсами місцевих бюджетів, джерелами фінансування цих заходів визначено також кошти цільових субвенцій з державного бюджету, ресурси ДФРР, технічної допомоги та секторальної підтримки ЄС, кошти міжнародних фінансових організацій, ресурси приватного сектору економіки та ін. Зважаючи на принцип єдності каси у виконанні бюджетів, надходження цих коштів на реалізацію програм та заходів Державної стратегії регіонального розвитку буде означати їхнє зарахування на рахунки доходів місцевого бюджету.

Найважливішими документами інституційного забезпечення формування доходів місцевих бюджетів, які мають локальне походження, є Стратегія чи План соціально-економічного розвитку громади, у яких визначено стратегічні пріоритети бюджетної політики на місцевому рівні, Бюджетний регламент, а також щорічні рішення місцевої ради про затвердження місцевого бюджету. Бюджетний регламент є документом, який доповнює положення Бюджетного кодексу України, а саме врегульовує на рівні громади процедури бюджетного процесу, які не визначені основним правовим актом бюджетного законодавства.

Рішення місцевої ради про місцевий бюджет визначає параметри його доходів у розрізі основних методів та джерел формування, із розподілом на загальний та спеціальний фонди зарахування.

Таким чином, інституційне забезпечення формування доходів місцевих бюджетів в Україні доволі добре розвинене, норми поведінки та процедури, які визначають зміст цього процесу, належно формалізовані. В сучасних умовах простежується тенденція до поступового посилення централізації бюджетних ресурсів, що характерно для країн, які перебувають у стані війни, але водночас, у бюджетному законодавстві все глибше інтегруються норми, які передбачають посилення впливу громадськості на розробку пріоритетів бюджетної політики, а також урахування інклюзивних аспектів у бюджетній практиці.

Розділ 2

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

2.1. Тенденції формування податкових надходжень у доходах місцевих бюджетів

Однією із провідних ідей проведення реформи місцевого самоврядування в Україні є становлення фінансово самодостатніх територіальних громад, які розпоряджаються достатніми фінансовими ресурсами для належного виконання покладених на них повноважень щодо здійснення видатків на розвиток місцевої економіки, забезпечення соціального захисту населення, надання йому послуг соціальної сфери, вирішення екологічних й інших проблем місцевого значення. Основу фінансових можливостей територіальних громад формують податкові надходження, які є результатом функціонування системи оподаткування та реалізації закладених бюджетним законодавством норм щодо їхнього розподілу між ланками бюджетної системи.

Для проведення аналізу практики формування доходів місцевих бюджетів в Україні обрано одну із фінансово міцних територіальних громад Львівської області, а саме Золочівську територіальну громаду, утворену наприкінці 2020 року. Ефективне використання місцевого економічного потенціалу, залучення іноземних інвестицій, розвиток туристичної сфери дали можливість домогтися успішних результатів у питанні формування фінансової бази діяльності органу місцевого самоврядування.

Довоєнний період у Золочівській міській громаді відзначений швидким нарощуванням обсягу бюджетних ресурсів, як за рахунок власних доходів, так і від міжбюджетних трансфертів. Завдяки специфічній структурі зайнятості у громаді, у якій розташовані об'єкти Міністерства оборони України, швидке зростання дохідної частини міського бюджету продовжилось і з початком

повномасштабної війни. Так, у 2022 році загальний обсяг доходів Золочівського міського бюджету досяг 554,5 млн грн, що на чверть більше, ніж у 2021 році, при цьому основний внесок у таке зростання здійснило збільшення власних та закріплених доходів при зменшенні обсягу трансфертів з державного бюджету. У наступні роки динаміка доходів міського бюджету виявилась негативною, що пояснюється наслідками змін у фіскальній політиці уряду в рамках пошуку шляхів збалансування державного бюджету. У 2023 році обсяг доходів міського бюджету склав 520,5 млн грн, або на 34,0 млн грн менше, ніж роком раніше. За підсумками трьох кварталів 2024 року доходи міського бюджету склали 377,7 млн грн, з яких 245,7 млн грн припало на податкові надходження (табл. 2.1).

Попри загальне зменшення доходів міського бюджету у 2023 році та за період з початку 2024 року, їхня структура у розрізі складових продовжувала зберігати характер, притаманний для фінансово самодостатньої громади. Так, частка податкових надходжень міського бюджету досягла у 2022-2024 рр. рівня 65-69% від підсумку, а питома вага міжбюджетних трансфертів знизилась у порівнянні з довоєнними значеннями в 1,4 рази до 24-28%. Продовжилось також підвищення питомої ваги інших груп власних доходів міського бюджету, що в підсумку свідчить про зміцнення рівня фінансової самостійності Золочівської громади у питанні формування бюджетних ресурсів.

Таблиця 2.1

**Доходи Золочівського міського бюджету
Львівської області у 2021-2024 рр.**

Показники		2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Доходи бюджету всього, в т.ч.:	млн грн	434,51	554,54	520,49	377,71
	%	100,0	100,0	100,0	100,0
Податкові надходження	млн грн	238,62	382,09	357,2	245,73
	%	54,9	68,9	68,6	65,1
Неподаткові надходження	млн грн	18,49	26,42	31,6	19,98
	%	4,3	4,8	6,1	5,3
Доходи від операцій з капіталом	млн грн	2,87	1,13	4,66	4,00
	%	0,7	0,2	0,9	1,1
Офіційні трансферти	млн грн	174,53	144,9	127,04	107,99
	%	40,2	26,1	24,4	28,6

Джерело: складено за [20]

Оскільки податкові надходження формують понад 2/3 обсягу сукупних доходів Золочівського міського бюджету, проаналізуємо їх більш ґрунтовно. В останні роки спостерігається суперечлива динаміка податкових надходжень, що пояснюється специфікою фіскальної політики воєнного часу. Так, найвищого значення податкові надходження досягли у 2022 році, коли їхній обсяг склав 313,7 млн грн, або майже вдвічі більше за показники попереднього року. Таку динаміку забезпечило оподаткування грошового забезпечення і заробітних плат військових, які працюють та перебувають на службі на об'єктах Міністерства охорони України, розташованих та території громади. Тільки половину із суми надходжень від податку та збору на доходи фізичних осіб забезпечили доходи від оподаткування зайнятих в інших галузях місцевої економіки (табл. 2.2).

Ця висхідна траєкторія продовжилась також у 2023 році, поки наприкінці цього року було ухвалено зміни до Бюджетного кодексу України щодо передачі «коштів від оподаткування доходів у вигляді грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовими, поліцейськими і особами рядового і начальницького складу до спеціального фонду Державного бюджету України» [48]. Причиною цього рішення стали непоодинокі випадки марнотратства бюджетних коштів з боку органів місцевого самоврядування на фоні дефіциту ресурсів державного бюджету на забезпечення потреб оборони країни. Бюджетні кошти громад надходили на благоустрій населених пунктів, ремонти громадських просторів та інші непершочергові цілі при незначних обсягах допомоги армії. Обурення суспільства «розтринькуванням» бюджетних ресурсів при значних масштабах незаовалених потреб Збройних Сил України стали мотивом для перерозподілу надходжень від податку на доходи фізичних осіб на користь державного бюджету.

Ухвалення бюджетних новацій щодо вилучення до державного бюджету надходжень від ПДФО уже в третьому кварталі 2023 року зумовило зниження обсягу його надходжень до Золочівського міського бюджету за підсумками року. За період з початку 2024 року надходження від цього податку становили 150,9

млн грн, що дає підстави очікувати за підсумками року зменшення надходжень від ПДФО та військового збору порівняно з попередніми роками.

Таблиця 2.2

**Податкові надходження Золочівського
міського бюджету Львівської області у 2021-2024 рр., млн грн**

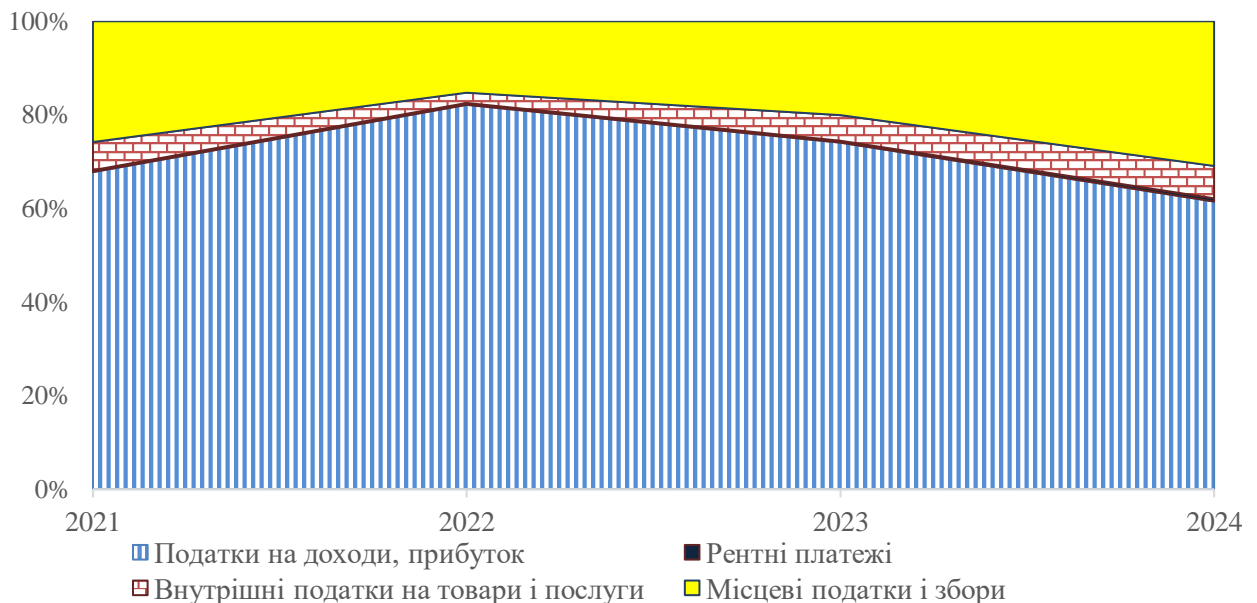
Показники	2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Податкові надходження, в т.ч.:	238,62	382,09	357,20	245,73
Податки на доходи, прибуток та збільшення ринкової вартості:				
Податок і збір на доходи фізичних осіб	161,71	313,70	264,58	150,91
Рентна плата та плата за використання природних ресурсів	0,92	1,27	1,44	1,70
Внутрішні податки на товари і послуги:	14,21	8,92	19,16	16,96
Акцизний податок з імпорту підакцизних товарів	8,61	3,68	10,72	10,07
Акцизний податок з роздрібного продажу підакцизних товарів	3,07	4,65	5,63	5,29
Місцеві податки і збори	61,58	58,05	71,81	75,99
Інші податки та збори	0,19	0,15	0,21	0,17

Джерело: складено за [20]

Серед інших тенденцій останніх років у формуванні податкових доходів Золочівського міського бюджету помітним є «просідання» у 2022 році доходів від внутрішніх податків на товари і послуги, а також місцевих податків і зборів. Зокрема, у 2022 році від акцизного податку, який формує надходження за цією групою податкових надходжень, до міського бюджету надійшло 8,9 млн грн, що в 1,6 рази менше, ніж у 2021 році. Надходження від оподаткування імпорту підакцизних товарів зменшились в 2,3 рази до 3,7 млн грн, а від податку з реалізації підакцизних товарів у роздрібній мережі навпаки зросли в 1,5 рази. Ця ситуація пояснюється прийняттям у перші дні масштабної війни рішення щодо звільнення імпорту пального і транспортних засобів від оподаткування для стабілізації ситуації на ринку пального і відновлення транспортного парку, знищеного воєнними діями. Однак, якщо надання пільг щодо пального можна певним чином обґрунтувати (оскільки через непродуману політику в попередні роки Україна опинилась у тотальній залежності від імпорту пального з Білорусі та росії), оскільки дефіцит пального послаблював можливості оборони країни, то

пільгами з імпорту автомобілів скористались в основному «сірі» дилери та перекупники, через що бюджетам усіх рівнів було завдано значних втрат.

Лише скасування цих поспішних податкових новацій дало можливість відновити позитивну динаміку сплати до бюджетів акцизного податку. Так, за підсумками 2023 року від оподаткування імпорту підакцизних товарів міський бюджет отримав 19,2 млн грн (вдвічі більше попереднього року), а надходження від оподаткування імпорту підакцизних товарів зросли втричі. За три квартали 2024 року Золочівський міський бюджет отримав від внутрішніх податків на товари і послуги майже стільки, скільки на увесь попередній рік. Внаслідок цього частка акцизного податку у структурі податкових надходжень міського бюджету у 2024 році перевищила довоєнні показники й сягнула 6,9%. Також помітним є посилення фіскальних позицій місцевих податків і зборів, які у 2024 році забезпечували формування майже 31% податкових надходжень бюджету, тоді як у 2022 році цей показник був удвічі нижчим (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Зміна структури доходів Золочівського міського бюджету Львівської області у 2021-2024 рр., %

Джерело: складено за [20]

Зростаюче значення місцевих податків і зборів у наповненні міського бюджету Золочівської міської громади дає підстави звернути більшу увагу на їх

динаміку. Як свідчать дані табл. 2.3, місцеве оподаткування у Золочівській громаді представлене фактично лише податком на майно і єдиним податком, адже фіскальне значення туристичного збору мізерне, а збір на місця для паркування транспортних засобів взагалі відсутній як джерело доходів бюджету. Це пов'язано не тільки із недостатнім розвитком туристичної інфраструктури (хоча Золочівська громада володіє потужним туристичним потенціалом), але й з самою архітектурою цього збору, який апріорі не здатен забезпечити значних надходжень до місцевого бюджету.

Серед усіх складових місцевого оподаткування провідну роль відіграє єдиний податок, від сплати якого у 2023 році міський бюджет отримав 47,5 млн грн. З цієї суми понад 3/4 склали надходження єдиного податку від фізичних осіб, оподаткування юридичних осіб та аграрних виробників в сукупності дало 10,3 млн грн. Подібна ситуація спостерігалась також у попередні роки, а в 2024 році від оподаткування фізичних осіб до міського бюджету надійшло майже 9/10 усього обсягу єдиного податку. Примітно, що надходження від фізичних осіб не зменшувались навіть з початком масштабної війни в Україні, коли було впроваджено пільговий режим оподаткування дрібного та середнього бізнесу. Натомість, надходження єдиного податку від юридичних осіб у цьому році «просіли» у понад 1,5 рази – з 5,9 до 3,9 млн грн (табл. 2.3).

Заслужовує на увагу також динаміка надходжень від податку на майно у розрізі його окремих компонент. Зокрема, стабільністю навіть з урахуванням реалій війни відзначається сплата податку на нерухомість – за період 2021-2023 рр. надходження від його справляння зросли в 1,5 рази й сягнули у 2023 році 3,9 млн грн, а за три квартали 2024 року – 3,4 млн грн. Також поступально зростають надходження від орендної плати за землю. Більш того, за неповний 2024 рік ці надходження уже на чверть перевищили річні обсяги попереднього року й досягли 17,9 млн грн. Отже, за підсумками бюджетного року очікуване перевищення показників 2023 року буде ще вищим. Натомість, непослідовною динамікою відзначаються надходження земельного податку: після дворазового падіння у 2022 році через введення пільг з його сплати для окремих категорій

платників, у наступному 2023 році надходження від оподаткування землі так і не досягли довоєнних значень. Тільки у 2024 році відбувається стрибкоподібне зростання обсягів сплаченого земельного податку, який на неповний рік уже приніс до міського бюджету 13,3 млн грн, або вдвічі більше за річні показники 2023 року. Ключовим чинником, який зумовив таке зростання, стало введення з початку 2024 року оновленої нормативної грошової оцінки землі на території громади, на основі якої визначаються розміри податкового зобов'язання зі сплати земельного податку та орендної плати. В сукупності від оподаткування земельних ресурсів бюджет громади отримав за неповний 2024 рік 31,2 млн грн, або більше 40% надходжень від місцевих податків і зборів.

Таблиця 2.3

Надходження місцевих податків і зборів до Золочівського міського бюджету Львівської області у 2021-2024 рр., млн грн

Показники	2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Місцеві податки, в т.ч.:	61,58	58,05	71,81	75,99
Податок на майно, в т.ч.:	23,37	18,43	24,27	34,64
На нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	2,68	3,07	3,92	3,39
Земельний податок	10,76	4,91	6,11	13,29
Орендна плата за землю	9,82	10,38	14,21	17,89
Транспортний податок	0,10	0,13	0,03	0,07
Туристичний збір	0,00	0,06	0,04	0,02
Єдиний податок, в т.ч.:	38,20	39,56	47,50	41,34
Єдиний податок з фізичних осіб	28,09	31,22	37,20	35,65
Єдиний податок з юридичних осіб	5,93	3,88	5,70	3,16
Єдиний податок з сільськогосподарських виробників	4,18	4,46	4,60	2,53

Джерело: складено за [20]

Узагальнюючи результати аналізу зазначимо, що незважаючи на вплив масштабної війни, у Золочівській громаді продовжується стабільне виконання міського бюджету за доходами, більш того, останні роки позначені зростанням рівня фінансової незалежності громади у формуванні бюджетних ресурсів. До основних чинників, які визначили траєкторію зміни доходів міського бюджету від оподаткування в останні роки належить не стільки ситуація в економіці

країни і, зокрема, територіальної громади, скільки рішення центральних органів влади щодо перерозподілу бюджетних ресурсів і підтримки економіки в рамках проведення фіскальної політики воєнного часу.

2.2. Оцінка неподаткових надходжень, від операцій з капіталом та офіційних трансфертів як дохідних джерел місцевого бюджету

Формування доходів місцевих бюджетів передбачає застосування не лише податкового, а й інших методів мобілізації бюджетних ресурсів, зокрема від здійснення господарської діяльності, використання майна та ресурсів, надання платних суспільних послуг, а також трансфертного методу. Три перші згадані методи мобілізації бюджетних коштів у бюджетній практиці об'єднують у такі розділи бюджетної класифікації доходів, як неподаткові надходження і доходи від операцій з капіталом. Вони відіграють роль додаткових джерел наповнення місцевих бюджетів, оскільки їхнє фіскальне значення незрівнянно нижче, ніж у доходів від функціонування системи оподаткування. Однак, позитивною рисою неподаткових доходів місцевого бюджету є те, що вони розширюють фінансові можливості органів місцевого самоврядування, але водночас дають можливість утриматись від підвищення рівня податкового навантаження на економіку.

Відповідно до бюджетної класифікації, у складі неподаткових надходжень виділяють кілька груп: «доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, інші неподаткові надходження, власні надходження бюджетних установ» [47]. Зазначимо, що не тільки назви цих груп, але й їхній склад може бути предметом наукової дискусії. Для прикладу, недоречним, на наш погляд, є назва першої групи неподаткових надходжень, як доходи від підприємницької діяльності. Держава як суспільний інститут призначена для реалізації функцій, пов'язаних із задоволенням потреб суспільства, а тому припускати проведення нею діяльності, що передбачає отримання прибутку неприйнятно. Більш того, ця

назва групи є недоречною з огляду на те, що найбільше фіскальне значення у ній мають надходження від адміністративних штрафів та інших санкцій. Таким чином, можна зробити неоднозначний висновок про те, що держава переслідує мету в отриманні прибутку, впроваджуючи штрафні санкції та адміністративні штрафи, а вплив на поведінку громадян та упередження протиправних дій є лише побічним ефектом. Поряд з цим, незрозумілою є присутність у назві цієї групи терміну «доходи від власності», адже надходження від оренди цілісних майнових комплексів обліковуються за іншою групою, і взагалі є ціла окрема група доходів бюджету – доходи від операцій з капіталом, де відображені усі надходження від продажу майнових активів територіальної громади. Знову таки, потребує пояснення, чому орендна плата за цілісні майнові комплекси не обліковується у розділі доходів від підприємницької діяльності, адже у цьому випадку орендодавець (уряд чи місцева рада) переслідує виключно комерційні інтереси, а саме отримання доходу від власності.

Зважаючи на те, що предметом нашого дослідження є ведення наукової полеміки про недоліки бюджетної класифікації, а оцінювання теорії та практики формування доходів місцевих бюджетів, проаналізуємо показники неподаткових надходжень на рівні обраної територіальної громади. За підсумками 2023 року до Золочівського міського бюджету надійшло 31,6 млн грн неподаткових доходів з різних джерел, що перевищує показники попереднього року на 19,6%. За період трьох кварталів 2024 року міський бюджет отримав 21,8 млн грн неподаткових надходжень, що дає підстави очікувати за підсумками року їхнього обсягу на рівні, близькому до попереднього бюджетного періоду (табл. 2.4).

Більший інтерес викликає оцінка неподаткових надходжень у розрізі груп, які показують високу розбіжність показників у розрізі років. Зокрема, доходи від власності та підприємницької діяльності за період 2021-2024 рр. коливались від 0,4 до майже 2,3 млн грн без чітко визначеної траєкторії зміни. Цю групу неподаткових надходжень утворює значний перелік різних видів надходжень, зокрема: частина чистого прибутку комунальних підприємств, які надходять до бюджету громади за результатами його розподілу; надходження процесів від

розміщення вільних бюджетних коштів на депозитних рахунках у банківських установах; адміністративні штрафи та інші штрафні санкції тощо. Примітно, що у 2024 році у складі цієї групи неподаткових надходжень з'явилось додаткове джерело коштів, а саме від штрафів за порушення правила дорожнього руху, які були зафіксовані у автоматичному режимі. Надходження від цього джерела за три квартали року склали майже 1,7 млн грн, або майже 3/4 від усього обсягу надходжень від підприємницької діяльності. Таким чином, можна констатувати вагому фіскальну віддачу від встановлення відеокамер реєстрації порушень на найбільш завантажених автошляхах громади.

Таблиця 2.4

**Неподаткові надходження до Золочівського міського бюджету
Львівської області у 2021-2024 рр., млн грн**

Показники	2021	2022	2023	2024 (9 міс.)
Неподаткові надходження:	18,49	26,42	31,60	21,84
Доходи від власності та підприємницької діяльності:	0,40	1,14	0,79	2,25
Адміністративні штрафи за порушення у сфері безпеки дорожнього руху	0,00	0,00	0,00	1,66
Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної діяльності	4,41	6,01	5,32	5,22
плата за надання адміністративних послуг	3,51	4,91	3,91	4,03
орендна плата за користування цілісним майновим комплексом	0,89	1,08	1,41	1,18
Інші неподаткові надходження	0,86	0,72	1,15	1,05
Власні надходження бюджетних установ:	12,82	18,55	24,34	13,32
від плати за послуги	4,66	3,70	5,28	3,87
з інших джерел	8,17	14,84	19,06	9,45

Джерело: складено за [20]

Невираженою є динаміка надходжень до бюджету від адміністративних зборів і платежів та іншої некомерційної діяльності, основу яких складають доходи від надання адміністративних послуг у ЦНАП. У 2023 році від роботи ЦНАП та інших структур, які надають платні адміністративні послуги міський бюджет отримав 3,9 млн грн, що на 1,0 млн менше, ніж у 2022 році. За період трьох кварталів 2024 року обсяг надходжень від адміністративних послуг уже перевищив показники попереднього року. Поясненням цьому є як підвищення

вартості цих послуг з урахуванням інфляції та збільшення розмірів мінімальної оплати праці, а також певне зростання попиту на адміністративні послуги. Іншу вагому складову цієї підгрупи неподаткових надходжень формують доходи у формі орендної плати за користування цілісним майновим комплексом, від чого бюджет громади щорічно отримує від 0,9 до 1,4 млн грн надходжень.

Процедурні питання передання об'єктів комунальної власності в оренду визначені нормами Закону України «Про оренду державного та комунального майна» [52]. У цьому документі визначено, що основу для розрахунку вартості виступає «Методика оцінки вартості об'єктів оренди» [50], яку використовує спеціально створена комісія при органі місцевого самоврядування. Відповідно до вимог цієї Методики, розміри орендної плати мають бути зафіксовані в договорі оренди, який укладається між орендарем та орендодавцем (органом місцевого самоврядування). Об'єктами оренди, за Методикою можуть виступати «цілісні майнові комплекси підприємств, їхніх структурних підрозділів (філій, цехів, ділянок), нерухоме майно (будівель, споруд, приміщень) та інше окреме індивідуально визначене майно підприємств (машини, устаткування, інші облікові одиниці основних засобів, нематеріальних активів та інших цінностей, що виділяються у самостійний об'єкт оренди згідно із законодавством» [50].

Незважаючи на різноманіття джерел неподаткових надходжень, понад 3/4 їхнього обсягу продовжують складати власні доходи бюджетних установ, які утворені за рахунок надання платних послуг та від інших джерел (залучення грантової допомоги та іншого цільового фінансування, від здавання приміщень та іншого майна в оренду, розміщення вільних коштів бюджетних установ на банківських депозитах та ін.). У 2023 році від надання платних послуг за профілем діяльності та інших платних послуг бюджетні установи Золочівської громади отримали майже 5,3 млн грн доходів, що є найбільшим показником за досліджуваний період. Але більший інтерес викликає динаміка інших доходів бюджетних установ, які з початком масштабної війни в Україні значно зросли. Так, у 2022 році з інших джерел бюджетні установи залучили 14,8 млн грн, що в 1,8 рази більше значень попереднього року. У 2023 році ці надходження склали

уже майже 19,1 млн грн, або 60% від усіх неподаткових доходів міського бюджету. Причин такого зростання обсягу залучених коштів ми вбачаємо у зростанні масштабів зовнішньої грантової підтримки України з боку іноземних благодійних фондів і грантових програм через співчуття до нашої держави у зв'язку з агресією проти неї. Водночас, ці надходження свідчать про успішність здійснення фандрейзингової діяльності на рівні бюджетних установ, оскільки залучення цільових ресурсів можливе тільки за умови підготовки проєктних пропозицій та цілеспрямованого пошуку грантових програм.

Окремою групою доходів місцевих бюджетів є доходи від операцій з капіталом, за якою відображають надходження від продажу основного капіталу громад, а також від продажу землі та нематеріальних активів. Виокремлення цієї групи доходів може бути предметом дискусії, оскільки продаж комунальної чи державної власності у науковій літературі розглядають як джерело покриття дефіциту відповідного бюджету, а саме надходження від приватизації. Крім цього, незрозумілою є назва цієї групи, оскільки у ній відображені надходження тільки від продажу комунальних активів, тоді як операції з ними передбачають не тільки відчуження, але й здавання в оренду та інше корисне використання. Тому більш доречним було б або перейменування цієї групи доходів бюджету у «Доходи від продажу капіталу», або ж зміна складу цих доходів із перенесенням до них надходжень від здавання в оренду цілісний майнових комплексів та інших доходів від корисного використання майнових цінностей, що належать громаді на правах власності.

Доходи від продажу капіталу мають ще менше фіскальне значення, ніж неподаткові надходження. Від продажу основного капіталу та землі у 2023 році до Золочівського міського бюджету було залучено лише 4,7 млн грн, або менше 1% від сукупних доходів. Однак, цей показник учетверо перевищує значення 2022 року, коли ці надходження становили всього 1,1 млн грн. За підсумками трьох кварталів 2024 року від продажу землі та активів громада отримала до міського бюджету майже 4,1 млн грн, що дає підстави очікувати перевищення минулорічного показника за підсумками 2024 року загалом. У складі таких

доходів операції з продажу основного капіталу мають поодинокий характер, а продаж земельних ділянок комунальної власності є більш прогнозованим джерелом поповнення міського бюджету (рис. 2.2). Такі операції, крім ефекту щодо наповнення міського бюджету, можуть також стимулювати економічну активність у громаді, оскільки придбання земельних ділянок бізнесом означає започаткування нового виду діяльності або розширення існуючого, що надалі може обернутися додатковими доходами міського бюджету від податкових та інших платежів.

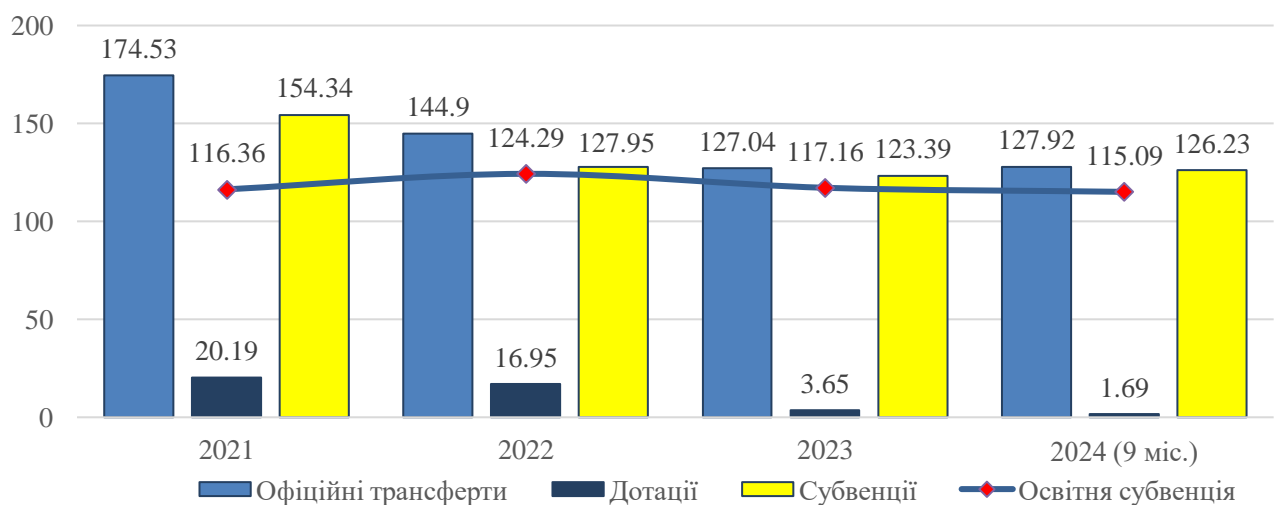
Рис. 2.2. Доходи від операцій з капіталом до Золочівського міського бюджету Львівської області у 2021-2024 рр., млн грн

Джерело: складено за [20]

Податкові та неподаткові надходження характеризують власні джерела формування доходів місцевих бюджетів. Однак, через відмінності у розвитку різних регіонів та громад, особливості структури їхнього населення та ситуації, пов'язаної із впливом інших чинників економічного, політичного, соціального та іншого походження, у кожній державі має бути вибудована система відносин між бюджетами, спрямована на вирівнювання їхньої фінансової спроможності й забезпечення єдиних стандартів надання суспільних благ, які держава гарантує для усіх громадян. Як зазначає О. Польова, навіть в умовах воєнного періоду актуальними залишаються завдання щодо «скорочення відмінностей бюджетної

забезпеченості між регіонами та територіальними громадами, максимізації доходної бази місцевих бюджетів та створення умов для стимулювання зростання доходного потенціалу органами місцевого самоврядування» [45]. Для вирішення цієї проблеми у кожній країні вибудовується система міжбюджетних відносин, кінцевими завданнями якої є: «стабільне економічне зростання усіх регіонів та окремих громад при використанні бюджетно-податкових важелів; підвищення рівня життя та соціального захисту громадян; ефективна діяльність органів місцевого самоврядування» [37, с. 47].

Оцінювання структури офіційних трансфертів до Золочівського міського бюджету у 2021-2024 рр. свідчить про високий рівень контрольованості коштів з боку уряду, оскільки дотації займають незначну частину їхнього обсягу. Цей різновид офіційних трансфертів, хоча й свідчить про залежність місцевого бюджету від фінансової допомоги з інших бюджетів, все ж дає органу місцевого самоврядування певну свободу дій щодо визначення напрямів використання цих коштів. Натомість, субвенції мають чітко визначне цільове спрямування, у випадку порушення якого мають бути повернуті назад до бюджету, з якого були перераховані. Якщо у 2021 році частка дотації у трансфертах до міського бюджету становила близько 12%, то уже в 2023 році – всього 2,9%, а в 2024 році – 1,3% від сукупного обсягу (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Офіційні трансферти до Золочівського міського бюджету Львівської області у 2021-2024 рр., млн грн

Джерело: складено за [20]

Варто звернути увагу також на склад субвенцій міському бюджету, який за останні роки зазнав значних змін, що пов'язані із проведення реформ у різних сферах суспільного життя та публічних фінансів. Зокрема, починаючи з 2020 року в складі субвенцій місцевим бюджетам зникла одна із найбільших частин, а саме субвенція на фінансування соціальних виплат та житлових субсидій. Це пояснюється зміною механізму фінансування цих заходів соціального захисту населення. Відповідно до Постанови КМУ «Деякі питання надання житлових субсидій населенню у грошовій формі» [19], ці соціальні трансферти переведені у грошову форму й фінансуються напряму з державного бюджету в рамках відповідної загальнодержавної бюджетної програми. Поряд з цим, до 2019 року однією із найбільших за обсягом субвенцій, які надходили до місцевих бюджетів, була медична субвенція. Ці кошти спрямовувались на оплату праці медичного персоналу та інші витрати, пов'язані з наданням послуг охорони здоров'я в межах гарантованих державних стандартів. Проведення медичної реформи в Україні та впровадження «Програми медичних гарантій для первинної медичної допомоги» [49] призвело до зміни механізму оплати медичних послуг та їх переведення на фінансування Національною службою охорони здоров'я за рахунок коштів державного бюджету.

Проведені реформи призвели до того, що найбільшою за обсягом серед субвенцій, які надходять до місцевих бюджетів залишається освітня субвенція, кошти якої спрямовуються на оплату праці педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти та інші потреби, пов'язані із належною організацією освітнього процесу. За словами М. Олієвської, «надання освітньої субвенції місцевим бюджетам забезпечує створення однакових умов усім навчальним закладам не залежно від території їх розташування» [35, с. 17]. У 2023 році освітня субвенція у складі доходів Золочівського міського бюджету становила 117,2 млн грн, або майже 95% від обсягу субвенцій, а в 2022 році – майже 97%.

Примітно, що в останні роки відбувається поступове зменшення обсягу освітньої субвенції. Причини цієї ситуації в тому, що в умовах воєнного часу

уряд змушений шукати резерви для економії бюджетних ресурсів, в тому числі за рахунок скорочення окремих соціально важливих видатків. Повномасштабне вторгнення росії призвело до безпрецедентних обсягів міграції населення, які торкнулись не тільки регіонів, у яких ідуть бойові дії, але й відносно безпечних регіонів країни. В першу чергу покинули країну громадяни з дітьми, що значно позначилось на кількості учнів у загальноосвітніх закладах. Для врахування цих тенденцій Міністерство освіти і науки України «запровадило збір персональних даних всіх учнів закладів загальної середньої освіти, подібний до збору персональних даних про вчителів, що був запроваджений роком раніше» [53]. Скорочення контингенту учнів стало підставою для зменшення обсягу освітньої субвенції Золочівському міському бюджету на 7,1 млн грн, або на 5,1%. За три квартали 2024 року до міського бюджету надійшло 115,1 млн грн освітньої субвенції при передбаченому річному показнику на рівні 139,9 млн грн.

Воєнні дії також впливають на скла інших субвенцій місцевим бюджетам. Якщо у довоєнний період основну роль серед них відігравали інвестиційні субвенції (для прикладу, у 2021 році до Золочівського міського бюджету було отримано 11,1 млн грн субвенції на будівництво, реконструкцію і ремонт доріг місцевого значення), то на сьогодні основний акцент зроблено на тих видах трансфертів, які зменшують негативний вплив війни на якість життя людей. Так, у 2024 році найбільшою за обсягом субвенцією міському бюджету після освітньої субвенції є субвенція на будівництво та ремонтні роботи за розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки.

Розділ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ОПТИМІЗАЦІЇ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Сучасний період державотворення відзначений винятковими ризиками, які спостерігаються у всіх сферах суспільного життя, зокрема при формуванні й використанні бюджетних ресурсів у різних ланках бюджетної системи. Місцеві бюджети впродовж останніх років функціонують в умовах невизначеності та необхідності органів публічної влади швидко реагувати на нові потрясіння та виклики, зумовлені продовженням масштабної війни з росією та її переходу у затяжний конфлікт. Руйнація економічної бази формування доходів бюджетів супроводжується збільшенням потреби у ресурсах через виникнення нових проблем суспільного характеру, пов'язаних з необхідністю соціального захисту внутрішньо переміщених осіб, реабілітацією учасників новітньої війни й інших категорій громадян, які постраждали від бойових дій, урахуванням величезних обсягів внутрішньої та зовнішньої міграції при здійсненні видатків на надання освітніх, медичних та інших послуг тощо. Не меншими викликами для місцевої влади є постійна загроза руйнації енергетичної, житлової, комунальної та іншої інфраструктури, що негативно впливає на різні аспекти життя у громадах та зазвичай супроводжується збільшенням витрат місцевих бюджетів. Ці чинники зумовлюють поглиблення дефіциту бюджетних ресурсів як у державному, так і в місцевих бюджетах, посилення залежності фінансової спроможності публічної влади від фінансової допомоги з-за кордону.

В складних умовах сьогодення залишається актуальним завданням пошук та залучення резервів збільшення доходів місцевих бюджетів задля повноцінного виконання органами місцевого самоврядування їхніх функцій. Як зазначають Т. Буй та О. Прімерова, це завдання буде актуальним не тільки в умовах війни, але й післявоєнний період, коли потреби у бюджетних ресурсах на відновлення зруйнованої інфраструктури, повернення до мирного життя будуть зростати [4,

с. 18].

Якщо розглянути джерела нарощування доходів місцевих бюджетів, то їх можна розмежувати на стратегічні й тактичні. Стратегічні джерела збільшення доходів місцевих бюджетів доцільно передусім пов'язувати з розвитком місцевої економіки, що створить позитивний ефект не тільки для бюджетної системи, але й для добробуту територіальної громади. Зростання економічної активності дає можливість досягти збільшення доходів бізнес-структур, працюючих громадян, збільшення сукупного попиту, що є базою для формування бюджетних ресурсів. Збільшення обсягів сплачених податків і зборів до бюджетів усіх рівнів, а також інших платежів, пов'язаних із ведення господарської діяльності (адміністративні збори, платежі за різні ліцензії, погодження та ін.) розширюватиме фінансові можливості органів місцевого самоврядування у реалізації фінансової політики.

В умовах воєнного часу домогтися підвищення економічної активності складно, що воно вимагає від органів місцевого самоврядування зусиль щодо поліпшення ділового клімату на території громади, отримання конкурентних переваг порівняно з іншими громадами регіону. Конкурентні переваги можуть мати організаційне, фінансове та інше походження. Зокрема, для приваблення в місцеву економіку бізнес-структур та інвестицій з інших регіонів і навіть країн органи місцевого самоврядування мають продемонструвати у співпраці з ними режим найбільшого сприяння, що виявляється у всебічній допомозі інвестору в пошуку локації для розташування виробництва, залученні трудових ресурсів, організації підключення до комунікацій, проходженні дозвільних процедур. Ці моменти нерідко є більш важливими для інвестора, ніж отримання податкових пільг з фіскальних платежів, які контролюються органом місцевої влади (плата за землю чи податок на нерухоме майно).

Фінансові переваги для активізації економічної діяльності й залучення в місцеву економіку інвестицій можуть передбачати не тільки податкові пільги, але й також започаткування у громаді програм фінансової підтримки розвитку малого бізнесу на кшталт загальнодержавної програми кредитування «5-7-9». Це дасть можливість не тільки розширити базу оподаткування за рахунок росту

кількості платників податків та обороту господарської діяльності, але й матиме соціальний ефект у формі скорочення кількості людей, що потребують виплат чи інших форм допомоги від держави. Однак, перспективи впровадження таких програм на пряму пов'язані з уже наявними фінансовими можливостями громад. Слід також визнати, що попри зусилля місцевої влади, головними чинниками, які визначають параметри ділового клімату в Україні, є владні рішення на рівні центральних органів державної влади.

Нарощування доходів місцевих бюджетів у короткочасному періоді перш за все пов'язане із підвищенням фіскальної віддачі від податків та зборів, які надходять до них. Зокрема, аналітичні розробки свідчать, що найбільші втрати бюджетних ресурсів спостерігаються від тіньової зайнятості та виплати зарплат у «конвертах» (тобто утримання офіційної заробітної плати працівника на рівні мінімальної та доплата йому решти у готівковій формі без оподаткування). За оцінками О. Гетмана, від таких дій державний бюджет втрачає орієнтовно від 230 до 460 млрд грн щорічно [8]. Якщо зауважити, що внаслідок міжбюджетних відносин у місцевих бюджетах залишається понад половину сукупного обсягу сплаченого податку на доходи фізичних осіб, то втрати місцевих бюджетів слід оцінювати на рівні не меншому, ніж недоотримані доходи державного бюджету.

Вирішення проблеми приховування фонду оплати праці для виведення з-під оподаткування передбачає два варіанти дій: по-перше, посилення контролю за процесами формування фонду оплати праці з метою оцінки їх відповідності державним стандартам доходів, боротьба з неофіційною зайнятістю, оплатою праці з використанням цивільно-правових угод тощо. Втім, якщо після введення підвищених штрафних санкцій за використання неофіційної праці підприємців в більшості легалізували трудові відносини з власними працівниками, вирішити проблему часткового приховування фонду оплати праці непросто. Незважаючи на те, що судовою практикою аргументовано, що працівники без кваліфікації та фахівці не можуть отримувати однакову заробітну плату [58], встановлення усім працівникам зарплати на рівні, близькому до мінімального стандарту доходів є загальною практикою у підприємницькій сфері. Вирішення цієї проблеми не

може бути досягнуте діями органів місцевого самоврядування, воно вимагає рішень на рівні центральних органів державної влади. На наш погляд, у правовий спосіб має бути визначено індикативну тарифну сітку мінімального рівня оплати праці для фахівців з різним рівнем кваліфікації та виду професії. В оподаткуванні цих доходів можливо впровадити підхід, подібний до механізму трансфертного ціноутворення (коли зарплата керівнику чи фахівцю визначена на рівні, нижчому за індикативний, то для оподаткування беруть до уваги саме індикативний рівень оплати праці). Введення цього принципу при визначенні податкових зобов'язань з ПДФО чи єдиного соціального внеску зменшить мотивацію до приховування фонду оплати праці та наблизить декларовані платниками податків міжпосадові співвідношення в оплаті праці до реальних.

Другим варіантом дій для виведення фонду оплати праці з тіньового обігу є зменшення загального рівня податкового навантаження на нього. На сьогодні цей показник складає 41,5% від витрат на оплату праці, а з урахуванням змін у розмірах військового збору, прийнятих наприкінці 2024 року [23] – 45%, що на думку підприємницького сектору надто багато. Однак, зниження цього рівня, яке в умовах сучасного дефіциту бюджетних ресурсів малоімовірно, але може бути розглянуте у післявоєнний період, потребує попереднього ґрунтовного аналізу щодо співвідношення бюджетних витрат та ймовірних додаткових доходів від детінізації фонду оплати праці. Для того, щоб взамін за зниження податкового тиску на фонд оплати праці держава не отримала виключно збитки, ці рішення мають супроводжуватись посиленням відповідальності за приховування витрат на оплату праці з метою зменшення податкових зобов'язань.

Зміцнення фінансового потенціалу місцевих бюджетів також потребує перегляду пропорцій зарахування фіскальних платежів, які наповнюють відразу кілька рівнів бюджетної системи. Зокрема, вважаємо недостатнім зарахування частини податку на прибуток підприємств у розмірі 10% від його суми тільки до обласних бюджетів. Такий механізм розщеплення надходжень від цього податку фактично позбавляє органи місцевого самоврядування сприяти розвитку бізнесу на підпорядкованій території, підвищенню його рентабельності, оскільки це не

матиме впливу на доходи місцевих бюджетів у частині фіскального ефекту від оподаткування прибутку. Закріплення за бюджетами місцевого самоврядування певної частини надходжень від цього податку (орієнтовно на рівні 15-20%) дасть органам місцевого самоврядування стимул сприяти розвитку підприємництва у громаді, залучати інвестиції у місцеву економіку. Однак, зважаючи на сучасну ситуацію з наповненням бюджетів різного рівня, ці дії є перспективною періоду після завершення війни, коли державний бюджет не потребуватиме так гостро ресурсів на забезпечення оборони країни від зовнішнього ворога.

Значними резервами збільшення надходжень характеризуються також неподаткові джерела формування бюджетних ресурсів, зокрема від надання адміністративних послуг, некомерційної господарської діяльності та ін. Зокрема, проведений аналіз засвідчив, що встановлення на автошляхах територіальної громади засобів автоматичної реєстрації порушень правил дорожнього руху дало можливість отримати за неповний 2024 рік майже 1,7 млн грн надходжень при загальних обсягах неподаткових доходів бюджету на рівні 2,3 млн грн. Таким чином, це підтверджує, що застосування адміністративних та фінансових санкцій за вчинені правопорушення, такі як недотримання правил безпеки руху, правил благоустрою населених пунктів, поведження у громадських місцях тощо може мати значну фіскальну віддачу у питанні наповнення місцевого бюджету.

Проблемним питанням повноцінного використання потенціалу штрафних та інших санкцій як джерела формування бюджетних ресурсів є те, що органи місцевого самоврядування не мають повноважень визначати їхні розміри, вони визначені законодавством. Примітно, що в багатьох випадках порушення норм і правил поведінки, протиправних дій щодо суспільного майна чи мешканців громади передбачає застосування доволі необтяжливих штрафних санкцій, які для більшості громадян є маловідчутними щодо їх доходів. Ця «добродійність» щодо порушників не тільки позбавляє бюджети потенційно вагомих доходів, але й руйнує саму ідею застосування фінансових санкцій, які мають спонукати порушника до виправлення особистої поведінки та недопущення подібних дій у майбутньому. В більшості випадків громадянину легше сплатити штраф, ніж

змінювати свій звичний темп життя і модель поведінки. На наш погляд, саме це є причиною масовості порушення правил дорожнього руху водіями, правил виходу собак власниками тварин, а також поширення протиправних дій серед підлітків, які безкарно псують комунальне майно.

Причини такої ситуації – у «заморожуванні» рівня неоподаткованого мінімуму в розмірі 17 грн, що триває уже більше двадцяти років. За цей період реальна вартість цього показника знизилась у багато разів. Зокрема, якщо у 1996 році неоподатковуваний мінімум перевищував розміри мінімальної зарплати на 13% (17 грн проти 15 грн [60]), то на сьогодні це співвідношення знизилось до 0,2% - стільки складає неоподатковуваний мінімум щодо мінімальної зарплати). Відтак, розміри штрафних санкцій, прив'язані до показника неоподаткованого мінімуму доходів громадян з того часу радикально девальвували. Відновлення співвідношень, які були у середині 90-х років зробить розміри штрафних санкцій для громадян більш відчутними, що матиме подвійний ефект: з одного боку, це забезпечить додаткові доходи до місцевих бюджетів, а з іншого боку, зниження кількості правопорушень, випадків псування майна, завдання збитків та інше дасть можливість зекономити кошти бюджету на виправлення шкоди.

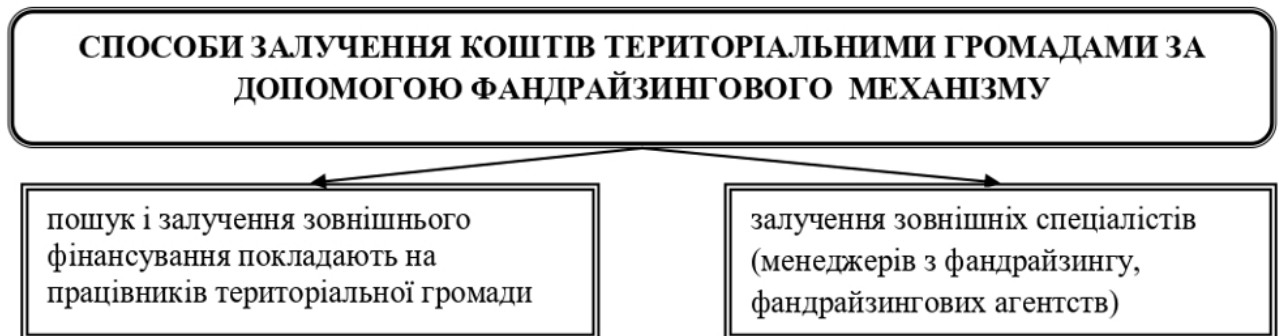
Іншим висновком, який впливає із аналізу практики формування доходів місцевих бюджетів є значні можливості для залучення зовнішніх ресурсів, які бюджетні установи реалізували у перші роки повномасштабної війни. В умовах гострого дефіциту бюджетних ресурсів використанню можливостей залучення грантової допомоги, пільгових кредитних ресурсів, інвестицій для реалізації суспільно важливих проєктів у громадах має приділятися значна увага. На рівні держави з початком масштабної війни проти України було засновано спеціальну фандрейзингову платформу United 24, яка станом на середину 2024 року дала можливість залучити для реалізації різних проєктів відновлення й розвитку в Україні понад 650 млн дол. США від донорів з 110 країн світу [9]. В останні роки Україна також активно розвиває співробітництво з міжнародними фінансовими організаціями та інституціями, які виступають донорами проєктів розвитку в багатьох громадах. Започатковані у рамках такої співпраці Програми розвитку

передбачають надання громадам фінансування проєктів не тільки на умовах кредитування, але й грантової підтримки. Однією із найбільших Програм у рамках угод між Україною та Європейського інвестиційного банку є «Програми розвитку муніципальної інфраструктури України (PRMIU/UMIP)» обсягом 400 млн євро, з яких станом на початок 2024 було спрямовано на різні проєкти близько 168 млн євро [54].

Залучення фінансових ресурсів до місцевого бюджету від фандрайзингової діяльності потребує відповідного організаційного забезпечення. Діяльність щодо підготовки проєктних пропозицій та документації, пошук програм міжнародної фінансової допомоги, ведення переговорів з донорами та інші питання мають вирішувати кваліфіковані фахівці, яких у громадах нерідко бракує. Неякісну підготовку проєктних пропозицій визначають серед найбільш частих причин неуспіху громад при реалізації ініціатив щодо залучення зовнішніх ресурсів для проєктів розвитку. Підготовка документації за проєктом є складним завданням, яке має враховувати специфічні вимоги донора, строки реалізації проєктів, цільовий напрям діяльності донорської організації та інші моменти [14, с. 16]. Враховуючи ці обставини, організація діяльності із залучення зовнішніх коштів для реалізації проєктів розвитку в громадах може бути здійснена у двох версіях: шляхом покладання цих повноважень на наявних працівників органу місцевого самоврядування; шляхом залучення зовнішніх фахівців з відповідною оплатою їхніх послуг (рис. 3.1).

Оцінюючи ці способи організації фандрейзингової діяльності у громадах, можна вказати на їхні проблемні моменти. З одного боку, покладання додаткових обов'язків щодо здійснення фандрейзингової діяльності й залучення зовнішніх ресурсів потребує підвищення кваліфікації працівників органу місцевої влади, адже вони повинні володіти специфічними знаннями і навиками для співпраці з донорськими структурами. Від якості підготовки проєктних документів, ведення переговорів з представниками донора, роботи із зауваженнями, рівня володіння діловою іноземною мовою залежить не лише ймовірність ухвалення позитивного рішення щодо надання фінансування, але й його обсяги та терміни. Відтак, до

можливих варіантів реагування на ці обставини може бути залучення у штат виконавчого комітету територіальної громади спеціаліста з грантової роботи з відповідним рівнем оплати праці. Зрозуміло, що такі рішення можуть бути раціональними для фінансово стійких територіальних громад, у яких робота щодо залучення зовнішнього фінансування має постійний характер.

Рис. 3.1. Способи організації роботи із залучення зовнішніх ресурсів для потреб громад з використанням механізму фандрайзингу

Джерело: складено за [14]

Для невеликих громад, у яких залучення зовнішнього фінансування має епізодичний характер, покладання додаткових обов'язків на працівників органу місцевого самоврядування чи розширення штату є недоцільним. У цьому разі дієвим варіантом вирішення проблеми є налагодження співпраці з професійними фандрайзерами, які уже мають напрацьовані навички і контакти для успішного залучення фінансування проекту розвитку. Іншим варіантом може бути угода про співпрацю із закладами вищої освіти економічного спрямування, які можуть надавати відповідні послуги в рамках діяльності центрів грантової роботи чи виконання науково-дослідних проєктів. Перевагою такого варіанту вирішення проблеми організації фандрайзингової діяльності є взаємна вигода, яку отримує як громада у вигляді залучених ресурсів на виконання важливих проєктів, так і заклад освіти у вигляді оплати власних послуг й надання можливості студентам і викладацькому колективу здобути й посилити власну компетентність щодо грантової діяльності.

ВИСНОВКИ

Функціонування місцевого самоврядування неможливе без належного фінансового забезпечення діяльності органів місцевої влади, що в першу чергу визначається обсягами та механізмом формування доходів місцевих бюджетів, а також їхньою достатністю для належного фінансування власних і делегованих повноважень місцевого самоврядування.

У науковій літературі представлено кілька підходів до розкриття сутності поняття доходів місцевих бюджетів. Узагальнення наукових поглядів на сутність доходів місцевих бюджетів дає можливість сформулювати власне їх тлумачення як сукупності грошових потоків, які на безповоротній та безоплатній основі формують централізовані грошові фонди органів місцевого самоврядування, призначені для виконання ними власних та делегованих владних повноважень.

Інституційне забезпечення доходів місцевих бюджетів в Україні добре розвинене, норми поведінки і процедури їх формування належно формалізовані. В сучасних умовах простежується тенденція до централізації бюджетних ресурсів, що характерно для країн, які перебувають у стані війни, але водночас, у бюджетному законодавстві все глибше інтегруються норми, які передбачають посилення впливу громадськості на розробку пріоритетів бюджетної політики, а також урахування інклюзивних аспектів у бюджетній практиці.

Для проведення аналізу практики формування доходів місцевих бюджетів в Україні обрано одну із фінансово міцних територіальних громад Львівської області, а саме Золочівську територіальну громаду. Довоєнний період у громаді відзначений швидким нарощуванням обсягу бюджетних ресурсів, як за рахунок власних доходів, так і від міжбюджетних трансфертів. Завдяки специфічній структурі зайнятості у громаді, у якій розташовані об'єкти Міністерства оборони України, швидке зростання дохідної частини міського бюджету продовжилось і з початком повномасштабної війни. У 2023 році обсяг доходів міського бюджету склав 520,5 млн грн, або на 34,0 млн грн менше, ніж роком раніше. За підсумками трьох кварталів 2024 року доходи міського бюджету склали 377,7 млн грн.

Структура доходів місцевого бюджету у розрізі складових продовжувала зберігати характер, притаманний для фінансово самодостатньої громади. Так, частка податкових надходжень міського бюджету досягла у 2022-2024 рр. рівня 65-69% від підсумку, а питома вага міжбюджетних трансфертів знизилась у порівнянні з довоєнними значеннями в 1,4 рази до 24-28%.

В останні роки спостерігається суперечлива динаміка податкових надходжень, що пояснюється специфікою фіскальної політики воєнного часу. Найвищого значення податкові надходження досягли у 2022 році, коли їхній обсяг склав 313,7 млн грн. Таку динаміку забезпечило оподаткування грошового забезпечення і заробітних плат військових, розташованих на території громади. Ухвалення змін щодо вилучення до державного бюджету надходжень від ПДФО уже в третьому кварталі 2023 року зумовило зниження обсягу його надходжень до Золочівського міського бюджету за підсумками року.

Міське оподаткування у Золочівській громаді представлене фактично лише податком на майно і єдиним податком, фіскальне значення туристичного збору мізерне, а збір на місця для паркування транспортних засобів відсутній як джерело доходів бюджету. Серед складових місцевого оподаткування провідну роль відіграє єдиний податок, від сплати якого у 2023 році міський бюджет отримав 47,5 млн грн. Стабільністю з урахуванням реалій війни відзначається сплата податку на нерухомість – за період 2021-2023 рр. надходження від його справляння зросли в 1,5 рази й сягнули у 2023 році 3,9 млн грн, а за три квартали 2024 року – 3,4 млн грн. Також поступально зростають надходження від орендної плати за землю.

За підсумками 2023 року до Золочівського міського бюджету надійшло 31,6 млн грн неподаткових доходів, що перевищує показники попереднього року на 19,6%. Оцінка неподаткових надходжень бюджету у розрізі груп показує високу розбіжність показників у розрізі років. Зокрема, доходи від власності та підприємницької діяльності за період 2021-2024 рр. коливались від 0,4 до майже 2,3 млн грн без чітко визначеної траєкторії зміни. У 2024 році у складі цієї групи неподаткових надходжень з'явилося нове джерело коштів, а саме від штрафів за

порушення правило дорожнього руху, які були зафіксовані у автоматичному режимі. Надходження від цього джерела за три квартали року склали майже 1,7 млн грн, або майже 3/4 від обсягу надходжень від підприємницької діяльності.

Невираженою є динаміка надходжень до бюджету від адміністративних зборів і платежів та іншої некомерційної діяльності. Понад 3/4 неподаткових надходжень бюджету продовжують складати власні доходи бюджетних установ, утворені від надання платних послуг та з інших джерел. Оцінювання структури офіційних трансфертів до Золочівського міського бюджету у 2021-2024 рр. свідчить про високий рівень контрольованості коштів з боку уряду, оскільки дотації займають незначну частину їхнього обсягу.

Нарощування доходів місцевих бюджетів доцільно передусім пов'язувати з розвитком місцевої економіки. В умовах воєнного часу підвищення економічної активності вимагає від органів місцевого самоврядування зусиль щодо поліпшення ділового клімату на території громади, отримання конкурентних переваг порівняно з іншими громадами регіону. Для приваблення в місцеву економіку бізнес-структур та інвестицій органи місцевого самоврядування мають продемонструвати у співпраці з ними режим найбільшого сприяння, що виявляється у всебічній допомозі інвестору в пошуку локації для розташування виробництва, організації підключення до комунікацій, проходженні дозвільних процедур. Фінансові переваги для активізації економічної діяльності й залучення в місцеву економіку інвестицій можуть передбачати не тільки податкові пільги, але й започаткування програм фінансової підтримки розвитку малого бізнесу.

Нарощування доходів місцевих бюджетів у короткочасному періоді перш за все пов'язане із підвищенням фіскальної віддачі від податків та зборів, які надходять до них. Найбільші втрати бюджетних ресурсів спостерігаються від тіньової зайнятості та виплати зарплат у «конвертах». Вирішення проблеми приховування фонду оплати праці для виведення з-під оподаткування може передбачати визначення індикативної тарифної сітки мінімального рівня оплати праці для фахівців з різним рівнем кваліфікації та виду професії. В оподаткуванні

цих доходів можливо впровадити підхід, подібний до механізму трансфертного ціноутворення.

Зміцнення фінансового потенціалу місцевих бюджетів потребує перегляду пропорцій зарахування фіскальних платежів. Вважаємо недостатнім зарахування частини податку на прибуток підприємств у розмірі 10% до обласних бюджетів. Закріплення за бюджетами громад частини надходжень від цього податку (орієнтовно 15-20%) дасть органам місцевого самоврядування стимул сприяти розвитку підприємництва, залучати прямі інвестиції у місцеву економіку.

Проблемним питанням повноцінного використання потенціалу штрафних та інших санкцій як джерела формування бюджетних ресурсів є те, що органи місцевого самоврядування не мають повноважень визначати їхні розміри. В багатьох випадках порушення норм і правил поведінки, протиправних дій щодо суспільного майна чи мешканців громади передбачає застосування доволі необтяжливих штрафних санкцій. Підвищення штрафних санкцій відповідно до їх співвідношення з мінімальною зарплатою забезпечить додаткові доходи до місцевих бюджетів, а також дасть можливість зекономити кошти бюджету на виправлення шкоди від правопорушень.

В умовах гострого дефіциту бюджетних ресурсів у громадах значна увага має приділятися використанню можливостей залучення грантової допомоги, пільгових кредитів, інвестицій для реалізації важливих проєктів. Залучення фінансових ресурсів до місцевого бюджету від фандрайзингової діяльності потребує відповідного організаційного забезпечення. Для невеликих громад, де залучення зовнішнього фінансування має епізодичний характер, покладання додаткових обов'язків на працівників органу місцевого самоврядування чи розширення штату є недоцільним. Дієвим варіантом є налагодження співпраці з професійними фандрайзерами, які мають напрацьовані навички і контакти для успішного залучення фінансування проєкту розвитку. Іншим варіантом може бути угода про співпрацю із закладами вищої освіти економічного спрямування, які можуть надавати відповідні послуги в рамках діяльності центрів грантової роботи чи виконання науково-дослідних проєктів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Krysovatyu A., Valihura V., Hutsul I., Tkachyk F., Dmytriv V. Fiscal Aspects of the Functioning of the Electronic Declaration System of Citizens' Income and Property in Ukraine. 2020 10th International Conference on Advanced Computer Information Technologies. September 16-18, 2020 Deggendorf, Germany. pp. 533-536. URL: <https://ieeexplore.ieee.org/document/9208844>
2. Modern tendencies of fiscal policy in European economic space: monograph / A. Krysovatyu, O. Kyrylenko, O. Kneysler [et al.]; scientific editorship by A. Krysovatyu. Ternopil: TNEU, 2017. 388 p. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/30021>
3. Бондарук Т. Г., Мельничук І. О. Роль міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів місцевих бюджетів України. *Статистика України*. 2015. № 4. С. 46-52.
4. Буй Т. Г., Прімерова О. К. Бюджетна система України: вплив війни та виклики повоєнної відбудови. *Наукові записки НаУКМА*. Економічні науки. 2023. № 8(1). С. 17-24. URL: <https://doi.org/10.18523/2519-4739.2023.8.1.17-24>
5. Бюджетний Кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
6. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / за заг. ред. І. Я. Чугунова. К.: Глобус Пресс, 2018. 354 с.
7. Верховна Рада України прийняла держбюджет на 2025 рік: оборону країни буде забезпечено. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/verkhovna-rada-ukrainy-pryiniala-derzhbiudzheth-na-2025-rik-oboronu-krainy-bude-zabezpecheno>
8. Гетманцев Д., Гетман О., Боярчук Д. Як змінились схеми ухилення від податків? Ціна держави. URL: <https://cost.ua/yak-zminylys-shemy-uhylennya-vid-podatktiv/>

9. Глобальна ініціатива з підтримки України United 24. UkraineInvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/response-to-war/united-24/>
10. Гончар Г. П. Особливості формування доходів місцевих бюджетів. *Інфраструктура ринку*. 2020. № 45. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/45-2020>.
11. Горбайчук Л. В. Правові засади забезпечення дохідної частини місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади: дис... доктора філос. (PhD): 081 «Право». Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 321 с.
12. Горин В. П. Фінансовий механізм забезпечення суспільного добробуту в світлі інституційного підходу до наукового пізнання. *Агросвіт*. 2020. № 10. С. 57–64. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.10.57
13. Горин В. П., Була П. В., Черноус В. С. Податкова політика України в умовах воєнного часу: реалії, безпекові виклики та перспективи подолання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 18. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/52087>
14. Горин В. П., Карпишин Н. І. Особливості фандрайзингу у публічному секторі економіки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 16. С. 13-19. DOI: 10.32702/2306-6814.2021.16.13
15. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13-14. С. 11-20. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273>
16. Дем'янишин В. Г. Теоретична концептуалізація і практична реалізація бюджетної доктрини України: Монографія. Тернопіль, ТНЕУ, 2008. 496 с.
17. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 рр.: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>
18. Десятнюк О. М., Марченко Л. І. Науково-методичні детермінанти податкової політики в умовах трансформації національної економіки. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 4. С. 8-19.

19. Деякі питання надання житлових субсидій населенню у грошовій формі: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.12.2018 р. № 1176 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2019-%D0%BF>
20. Доходи бюджету Золочівської міської територіальної громади. Державний веб-портал відкритих даних Openbudget.gov.ua. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/1355700000/local-incomes>
21. Зазуляк С. Податкові резерви нарощування доходів місцевих бюджетів в Україні. *Фінансове забезпечення сталого розвитку*: збірник наукових праць. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. Вип. 4.
22. Зазуляк С., Морман В. Інституційні чинники формування Фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: збірн. матер. XXI Всеукр. наук.-практ. конф. студ. і молод. вчених (м. Тернопіль, 24 трав. 2024 р.). Т. 1. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. С. 55-58.
23. Закон про підвищення податків днями буде підписано: ВЗ для ФОПів хочуть запровадити з 1 січня. URL: <https://7eminar.ua/news/2492-do-zakonu-pro-pidvishhennya-podatktiv-vnesut-zmini>
24. Качний О. Сучасний стан інституційного механізму державного управління соціально-економічним розвитком регіонів України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 11. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1145>
25. Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. К. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. *Агросвіт*. 2020. № 3. С. 3-12.
26. Кириленко О. П. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. № 4 С. 68-80.
27. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

28. Коренюк Л. В. Особливості формування місцевих бюджетів на регіональному рівні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 662–664.
29. Кульчицький М. І. Тенденції та проблеми формування доходів місцевих бюджетів. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Придніпровська державна академія будівництва та архітектури*. 2017. Вип. 3 (08). С. 296–301.
30. Легкоступ І. Особливості формування місцевих бюджетів України та шляхи зміцнення їх доходної бази. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. № 3. С. 165–170.
31. Лободіна З. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 412 с.
32. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.
33. Малиняк Б. С., Толуб'як В. С., Горин В. П., Письменний В. В. Управління державними доходами і видатками: навч. посіб. / за ред. Б. С. Малиняка. Тернопіль: Астон, 2015. 154 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/1987>
34. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / В. М. Булавинець, В. П. Горин, О. В. Квасниця [та ін.]; за ред. В. П. Горина. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2023. 170 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/49323>
35. Олієвська М. Г. Фінансування освіти в контексті відтворення людського капіталу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 17, Ч. 2. С. 16–20.
36. Павлюк К. В. Формування доходів місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2006. № 4. С. 24–37.
37. Пальчук В. Місцеві бюджети в умовах фінансової децентралізації. *Україна: події, факти, коментарі*. 2017. № 6. С. 41–51.

38. Панасюк В. М., Птащенко О. В., Клак О., Трубіщина О. Експортно-імпортні операції: реалії обліку та оподаткування в умовах воєнного стану. *Журнал стратегічних економічних досліджень*. 2023. № 1. С. 25–34. URL: <https://doi.org/10.30857/2786-5398.2023.1.3>
39. Панасюк В. М., Щелкунов В. І., Гаман Н. О. Методичні підходи до оцінки ефективності реалізації цільових програм розвитку соціальної інфраструктури регіону. *Вчені записки таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2018. Т. 29. Вип. 3. С. 123-128.
40. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України та зарубіжних країн: навч. посіб. Київ: Знання-прес, 2002. 495 с.
41. Першко Л. О. Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації: монографія. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. 316 с.
42. Письменний В. В. Доходи місцевих бюджетів: теоретична концептуалізація і практика формування: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. ТНЕУ. Тернопіль, 2019. 514 с.
43. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
44. Полинюк Н. І. Аналіз доходів місцевих бюджетів в Україні та оцінка рівня їх фінансової самостійності. *Вісник Одеського національного університету*. 2016. Том 21. Вип. 11 (53). С. 89-94.
45. Польова О. Л. Міжбюджетні відносини як інструмент механізму розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-37>
46. Портна О. Інституційне забезпечення функціонування сукупного фінансового потенціалу країни. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 100-104. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2015-2_0-pages-100_104.pdf

47. Про бюджетну класифікацію: наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>
48. Про внесення змін до розділу VI Бюджетного кодексу України щодо забезпечення підтримки обороноздатності держави та розвитку оборонно-промислового комплексу України: проект Закону України від 20.09.2023 р. 3381-IX. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1981089>
49. Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19.10.2017 р. № 2168-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>
50. Про затвердження Методики оцінки об'єктів оренди, Порядку викупу орендарем оборотних матеріальних засобів та Порядку надання в кредит орендареві коштів та цінних паперів: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.1995 р. № 629. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/629-95-%D0%BF>
51. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
52. Про оренду державного та комунального майна: Закон України від 10.04.1992 р. № 2269-XII. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2269-12>
53. Про розрахунок обсягу освітньої субвенції на 2023 рік: Лист МОН від 10.01.2023 р. № 1/385-23. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/88172/
54. Програма розвитку муніципальної інфраструктури України. Офіційний портал реєстру проєктів МФО. URL: <https://proifi.gov.ua/projects/233832129>
55. Сидор І. П. Податковий і неподатковий механізми наповнення місцевих бюджетів в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017. № 9. С. 41-48. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/25330>
56. Сидорчук О., Хандій О. Інституційне забезпечення державного регулювання соціальної безпеки. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 1 (55). С. 157-163. URL:

<http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/151394/20-Sydorchuk.pdf?sequence=1>

57. Токарева К. О. Структура бюджету: фінансово-правовий аналіз: монографія. Київ: Право, 2017. 185 с.
58. Фахівець та робітник не можуть отримувати однакову зарплату на рівні мінімалки – Верховний Суд. URL: https://buh.ligazakon.net/news/206846_fakhvets-ta-robotnik-ne-mozhut-otrimuvati-odnakovu-zarplatu-na-rvn-mnmalki--verkhovniy-sud
59. Фінанси: підруч. / В. П. Горин, В. Г. Дем'янишин, О. П. Кириленко [та ін.]; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль: ЗУНУ, 2024. 632 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/51033>
60. Як змінювалася мінімальна зарплата в Україні з 1991 по 2023 роки: розмір мінімалки при всіх президентах. URL: https://odnaminyta.com/novyny-svitu/ukraina/263765-yak-zminuvalasya-minimalna-zarplata-v-ukraini-z-1991-po-2023-roky-rozmir-minimalky-pry-vsih-prezydentah?utm_source=ukr.net
61. Янковський В. А., Шендригоренко М. Т. Доходи місцевих бюджетів в Україні: сутнісна складова та сучасний стан у рамках реформи бюджетної децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 331–337.